

ชุดโครงการวิจัย
ประเมินสถานภาพองค์ความรู้
เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย

โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยหมายเลข ๗
ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ
โดย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิลาสินี อโนมะศิริ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรรณิกา บุรพาชีพ
รองศาสตราจารย์ ณรงค์ ใจหาญ

ผลการวิจัยเบื้องต้นนำเสนอในการประชุมทางวิชาการ
ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้
เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย
ณ โรงแรมเอสดี อเวนิว
ระหว่างวันที่ ๓-๔ มิถุนายน ๒๕๔๑

**ชุดโครงการวิจัย
ประเมินสถานภาพองค์ความรู้
เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย**

โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยหมายเลข ๗

**ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ
โดย**

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิชาสินี อโนมะศิริ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรรณิกา บุรพาชีพ
รองศาสตราจารย์ ณรงค์ ใจหาญ**

**รายงานผลการวิจัยเบื้องต้นนำเสนอในการประชุมทางวิชาการ
ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้
เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
ในประเทศไทย**

**ณ โรงแรมเอสดี อเวนิว
ระหว่างวันที่ ๓-๔ มิถุนายน ๒๕๔๑**

รายงานวิจัยภายใต้

ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้

เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

- รายงานวิจัยหมายเลข ๑ : สถานภาพของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย
- รายงานวิจัยหมายเลข ๒ : การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย
- รายงานวิจัยหมายเลข ๓ : พฤติกรรมสุขภาพของชาวไทยบนพื้นที่สูง
- รายงานวิจัยหมายเลข ๔ : ปัญหาสุขภาพอนามัยของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย
- รายงานวิจัยหมายเลข ๕ : สภาพการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย
- รายงานวิจัยหมายเลข ๖ : ปัญหาการประกอบอาชีพของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย
- รายงานวิจัยหมายเลข ๗ : ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ
- รายงานวิจัยหมายเลข ๘ : โสเภณีชาวเขาและชนกลุ่มน้อยกับขบวนการค้าหญิงในประเทศไทยและข้ามชาติ
- รายงานวิจัยหมายเลข ๙ : ประสิทธิภาพและการประเมินโครงการพัฒนาชาวเขาและชนกลุ่มน้อย ทั้งภาครัฐและเอกชนในประเทศไทย
- รายงานวิจัยหมายเลข ๑๐: สิทธิของชนกลุ่มน้อยในกฎหมายระหว่างประเทศ
- รายงานวิจัยหมายเลข ๑๑: สภาพความเป็นอยู่และปัญหาของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก
- รายงานวิจัยหมายเลข ๑๒: บทสังเคราะห์สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

รายงานผลการวิจัยเบื้องต้นนำเสนอในการประชุมทางวิชาการ หมายเลข ๗
ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิชาสินี อโบลศิริ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรรณิภา บุรพาชีพ

รองศาสตราจารย์ ณรงค์ ใจหาญ

ภายใต้ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้

เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

ณ โรงแรมเอสดี อเวนิว กรุงเทพมหานคร

ระหว่างวันที่ ๓-๔ มิถุนายน ๒๕๔๑

โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

จัดพิมพ์โดย คณะวิจัยโครงการวิจัยชุดประเมินสถานภาพองค์ความรู้

เรื่อง สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

พิมพ์ครั้งที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๑

นางสาวพัชรินทร์ ชาลาประศาสน์

บรรณาธิการ

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 : บทนำ	1
บทที่ 2 : วิธีการประเมินสถานภาพองค์ความรู้	3
บทที่ 3 : ผลการศึกษา	7
บทที่ 4 : การสังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และประเด็นการวิจัย	38
บรรณานุกรม	42

บทที่ 1

บทนำ

การศึกษาเรื่องชนกลุ่มน้อยในต่างประเทศได้รับความสนใจมานานแล้ว สำหรับในประเทศไทย การศึกษาประเด็นชนกลุ่มน้อยนี้ได้รับความสนใจเมื่อประมาณเกือบ 80 ปีที่ผ่านมา โดยการศึกษาชนกลุ่มน้อยส่วนใหญ่ในระยะแรก ๆ ผู้ที่สนใจศึกษามักเป็นนักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา และนักรัฐศาสตร์ โดยนักมานุษยวิทยาจะให้ความสนใจศึกษา ในเรื่องรูปแบบและโครงสร้างสังคมของกลุ่มคนที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกัน ในขณะที่นักสังคมวิทยาจะเน้นความสนใจที่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ส่วนนักรัฐศาสตร์จะให้ความสนใจศึกษาเรื่องชนกลุ่มน้อยจากแง่มุมของความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม และจากแง่มุมของความมั่นคงของรัฐ¹

ส่วนประเด็นการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชนกลุ่มน้อยส่วนใหญ่มักเน้นในเรื่องของการทำเกษตรกรรม หรือหรือปัญหาการปลูกฝิ่นของชาวเขา ซึ่งงานวิจัยบทความ หรือรายงานเหล่านี้บางเรื่องที่สำคัญ มีการนำเสนอที่ประชุมระดับนานาชาติ เช่น วิจัยเกี่ยวกับ Swidden Cultivation in Asia ของณรงค์ ศรีสวัสดิ์ และมนัส สุวรรณ² ซึ่งเป็นงานวิจัยที่กล่าวได้ว่าเป็นการจุดประกายความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมแบบไร่เลื่อนลอยของชาวเขา ซึ่งดำเนินการวิจัยโดยชาวต่างประเทศ โดยศึกษาชาวเขาแต่ละเผ่า เช่น Southeast Asian Tribal Groups and Ethnic Minorities หรืองานของ Cornelia Ann Kammerer³ ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมของชาวอาข่า (Akha) หรืองานของนักวิจัยในประเทศ เช่น งานของ จันทบูรณ์ สุทธิ⁴ เป็นต้น

จากลักษณะการทำเกษตรกรรมของชนกลุ่มน้อยโดยเฉพาะชาวเขา หรือการปลูกฝิ่นของชาวเขา เคยถูกมองว่าก่อให้เกิดปัญหาและเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งป่าไม้และแหล่งต้นน้ำ ทำให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนยื่นมือเข้าไปแก้ปัญหาเหล่านั้นด้วยการดำเนินการโครงการต่าง ๆ ทั้งในส่วนที่เป็นโครงการสงเคราะห์ชาวเขาทั่วไปและโครงการ

¹ อมรา พงศาพิชญ์ “แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย” ในปัญหาการเมืองส่วนภูมิภาคและชนกลุ่มน้อย เอกสารการตอนมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน่วยที่ 9

² ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ และมนัส สุวรรณ Swidden Cultivation in Asia Vol.Three UNESCO Bangkok 1985 หน้า 345 – 347

³ Cornelia Ann Kammerer “Minority in Mountains of Northern Thailand :The Akha Case” South East Asian Tribal Groups and Ethnic Minorities Cambridge Cultural Survival Inc., 1987 , p : 90 – 91

⁴ จันทบูรณ์ สุทธิ ข้าราชการสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (เม.ย. – มิ.ย. 2527) หน้า 43 – 45.

พัฒนาเกษตรกรรมตามพื้นที่สูง รวมทั้งโครงการจัดแหล่งที่ทำกินถาวร ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวได้ดำเนินการเป็นระยะเวลาถึงเกือบ 40 ปี ปรากฏว่าการบุกรุกทำลายป่าไม้และแหล่งน้ำลำธารก็ ยังปรากฏให้เห็นอยู่จึงทำให้เกิดข้อสงสัยว่าโดยข้อเท็จจริงแล้วชนกลุ่มน้อยเป็นผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติจริงหรือไม่ และมีปัจจัยอื่นใดที่เป็นตัวทำลายทรัพยากรธรรมชาติ หรือมีปัจจัยอื่นมาเสริมหรือเร่งการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอีกบ้างหรือไม่ เพื่อจะได้นำไปสู่การศึกษาและประมวลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

การศึกษาในประเด็นชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้ เรื่อง “สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย” ซึ่งเน้นการศึกษาประเด็นสำคัญรวม 7 ประเด็น อันได้แก่

- 1) ปัญหาเรื่องการได้รับสัญชาติไทย
- 2) ปัญหาเรื่องการศึกษาและวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย
- 3) ปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัย การสาธารณสุข การป้องกันและรักษาโรค
- 4) ปัญหาการประกอบอาชีพ
- 5) ปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- 6) ปัญหาการพัฒนาและการให้ความคุ้มครองสตรีและเด็ก
- 7) ปัญหาประสิทธิผลของโครงการพัฒนาชาวเขาและชนกลุ่มน้อย

ทั้งนี้ เพื่อนำประมวลปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติที่ผ่านมา เพื่อนำไปเป็นข้อเสนอสำหรับการศึกษาในระดับลึกและค้นหาข้อสรุป ในการแก้ปัญหาที่เป็นรูปธรรมและนำเสนอในเชิงนโยบายต่อไป

บทที่ 2

วิธีการการประเมินสถานภาพองค์ความรู้

ในการประเมินสถานภาพองค์ความรู้ในประเด็นชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้น ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษา กรอบแนวคิด สมมุติฐานรวมถึงแนวทางการศึกษาวิจัยเพื่อประมวลองค์ความรู้ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตการศึกษา

ดังได้กล่าวมาแล้ว งานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหานี้ในประเทศไทย ได้เริ่มมีการศึกษามาเมื่อประมาณ 80 ปี ที่ผ่านมา แต่การศึกษาที่ได้ทำอย่างต่อเนื่องได้ดำเนินการมาเป็นเวลา 30-40 ปี ที่ผ่านมา โดยงานศึกษาเหล่านี้มีลักษณะที่สำคัญอยู่ 3 ประการ^๑ ดังนี้

1) มีงานศึกษาชนกลุ่มน้อยที่เป็นที่ยอมรับในด้านคุณภาพในวงวิชาการค่อนข้างน้อย

2) การศึกษาวิจัยชนกลุ่มน้อยเท่าที่ผ่านมา ส่วนใหญ่จำกัดเฉพาะแค่ชนกลุ่มน้อยชาวเขา ซึ่งถูกมองว่าเป็นต้นตอของปัญหาความมั่นคงชายแดน ปัญหายาเสพติด และปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า

3)งานศึกษาชนกลุ่มน้อยเหล่านี้มักจะทำโดยนักวิจัยชาวต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ และมีการเผยแพร่ในลักษณะที่จำกัด

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงทิศทางการศึกษาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย และความสนใจของนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ผ่านส่วนใหญ่เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชาวเขามากกว่าชนกลุ่มน้อยกลุ่มอื่น ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาเพื่อประเมินสถานภาพองค์ความรู้ในงานวิจัยนี้ โดยกำหนดศึกษาเฉพาะชนกลุ่มน้อยที่เป็น “ชาวเขา” เท่านั้น

^๑ ชัน วรธนะภูติ “จดหมายข่าวด้านนาคลศึกษา” ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (เมษายน – มิถุนายน 2530) หน้า 5

2. กรอบแนวคิด

เพื่อให้ประเด็นการศึกษามีความชัดเจนขึ้น โดยปกติในการศึกษาประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชนกลุ่มน้อย มักมีคำ 3 คำ ซึ่งใช้ปะปนกันอยู่เสมอ ๆ ในทางสังคมศาสตร์ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ ชนกลุ่มน้อย และชาวเขา ซึ่ง ชัยัน วรรณะภูติ^๕ ได้ให้ความหมายของคำทั้ง 3 ดังนี้

กลุ่มชาติพันธุ์ เป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์ในด้านเชื้อชาติ ภาษา แบบแผนการดำรงชีวิต และค่านิยมอย่างเดียวกัน และในสังคมหนึ่ง ๆ อาจมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม หลายภาษา

ชนกลุ่มน้อย หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความค้อยกว่าในเชิงอำนาจเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ หรือในบางกรณีอาจหมายถึง กลุ่มคนที่มีความเชื่อทางศาสนา หรือมีธรรมเนียม ประเพณี หรืออุดมการณ์ทางการเมือง ที่ต่างไปจากกลุ่มใหญ่

ชาวเขา โดยทั่วไป ชาวเขา หมายถึง “ชนกลุ่มน้อยซึ่งตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นเทือกเขาซึ่งสูงไม่เกิน 10,000 ฟุตจากระดับน้ำทะเล” สำหรับชาวเขาในประเทศไทย ตามความหมายของทางราชการนั้น หมายถึง ชาวเขารวม 10 เผ่า ได้แก่ กะเหรี่ยง แม้ว เข่า มูเซอ ลีซอ อีก้อ ถิ่นขมุ ละว้า (ลัวะ) ผีตองเหลือง(มราบริ) ส่วนชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ได้แก่ จีนฮ่อ และไทยลื้อนั้น ทางราชการมิได้ถือว่าเป็นชาวเขา^๖ สำหรับในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงชาวเขาในประเทศไทยดังกล่าวข้างต้นเฉพาะ 9 เผ่า โดยไม่รวมผีตองเหลือง (มราบริ) เนื่องจากชาวเขาเผ่าผีตองเหลืองนั้นเป็นพวกที่อพยพเร่ร่อนไปเรื่อย ๆ ไม่สามารถระบุจำนวนประชากรและถิ่นที่อยู่แน่นอนได้ ซึ่งได้กล่าวถึงการแบ่งกลุ่มของชาวเขาว่า แบ่งได้ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่พูดภาษาในกลุ่มภาษาจีนและกลุ่มที่พูดภาษาทิเบต - พม่า กลุ่มที่พูดภาษาจีนคือ พวกฮ่อ พวกแม้ว (ม้ง) และเข่า (เมี่ยน) ลีซอ มูเซอ อีก้อ คือ กลุ่มชาวเขาที่พูดภาษาทิเบต พม่า เช่นเดียวกับแม้วและเข่าซึ่งตั้งถิ่นฐานของชาวเขาในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยนี้มีมาเป็นเวลานานแล้ว โดยอาศัยกระจัดกระจายเป็นกลุ่มเป็นเผ่า โดยเฉพาะทางภาคเหนือตอนบน ซึ่งเป็นแหล่งที่มีพื้นที่ป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของภาคเหนือหลายสาย ประกอบกับบริเวณพื้นที่ดังกล่าวมีประชากรชาวเขาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

3. สมมุติฐาน / ประเด็นคำถามการวิจัย

^๕ ชัยัน วรรณะภูติ “จดหมายข่าวด้านนาถศึกษา” อ้างแล้ว เจริญบรรณที่ 5 หน้า 3

^๖ พันธุ์สุรย์ ถาวรวัลย์ ม.ล. “ปัญหาชาวเขาในประเทศไทย ในปัญหาการเมืองส่วนภูมิภาค และชนกลุ่มน้อย” เอกสารการสอมนมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช หน่วยที่ 13 หน้า 235 – 240

ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ
โดย ผศ.พรรณิภา บุรพาจิพ ผศ.วิลาสินี อนุมะศิริ รศ.ณรงค์ ใจหาญ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า จากการรับรู้ของคนทั่วไปหรือจากทิศทางการศึกษาวิจัยที่ได้ดำเนินการเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยเท่าที่ผ่านมา ได้มีการจำกัดเฉพาะชาวเขา ซึ่งถูกมองว่าเป็นต้นตอของปัญหาความมั่นคงชายแดน ปัญหายาเสพติด และปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะในประเด็นการตัดไม้ทำลายป่า รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างอื่น ๆ การเสื่อมคุณภาพของดินและน้ำ ชาวเขาก็ถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาเหล่านั้น ทั้งนี้เพราะจากพฤติกรรมการประกอบอาชีพทาง กสิกรรม มีลักษณะเป็นการปลูกไร่เลื่อนลอย เผาป่า หรือถางป่าในเขตต้นน้ำลำธารและใช้ยาฆ่าแมลง หรือสารเคมีในการเพาะปลูกก่อให้เกิดความเชื่อ ทำให้เกิดสารปนเปื้อนและมลพิษทางน้ำ และสูญเสียพื้นที่ป่า และคุณภาพของดิน ก่อให้เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและการควบคุม มลพิษของประเทศในภาพรวม

จากแนวความคิดที่เห็นว่า ชาวไทยบนพื้นที่สูงนี้เป็นผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และก่อให้เกิดมลพิษนี้เอง ทำให้รัฐบาลใช้มาตรการที่ควบคุมอย่างเคร่งครัดต่อการตัดไม้ทำลายป่าและดำเนินการเคลื่อนย้ายชาวไทยบนพื้นที่สูงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่คุ้มครองเป็นพิเศษ เช่น แหล่งต้นน้ำลำธาร หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ให้มาทำกินในที่แหล่งใหม่ตามที่ทางราชการกำหนด เพื่อแยกคนออกจากป่าอันเป็นการป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และกำหนดให้ชาวไทยบนพื้นที่สูงที่ยังคงอาศัยอยู่บนภูเขาต้องมีการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรอย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพ

มาตรการที่ทางราชการดำเนินการกับชาวไทยบนพื้นที่สูงข้างต้น ได้เป็นแนวทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอย่างค่อนเนื่อง และเคร่งครัด แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวไทยบนพื้นที่สูงเหล่านี้เป็นตัวละครสำคัญให้มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติแต่เพียงฝ่ายเดียวหรือไม่ ทั้งนี้เพราะจากการสำรวจของทางราชการเห็นได้ว่าปริมาณการลดลงของพื้นที่ป่าอนุรักษ์นั้นก็ยังคงมีอยู่ตลอดมาจนปัจจุบัน นอกจากนี้ มีรายงานการศึกษาวิจัยหลายฉบับที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของชาวไทยบนพื้นที่สูงบางเผ่าซึ่งอาศัยอยู่กับป่ามาเป็นเวลากว่าร้อยปี และมีวัฒนธรรมและกฎหมายจารีตประเพณีที่อนุรักษ์ป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธารในชุมชนของคนตลอดมา

จากสภาพการณดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยโดยได้ตั้งสมมุติฐานหรือประเด็นคำถามสำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

1)

ชาวเขาเป็นผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติจริงหรือไม่

2) เหตุและปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขา

3) นโยบายและทิศทางของการพัฒนาชาวเขา รวมถึงมาตรการในทางกฎหมายก่อให้เกิดผลกระทบต่อการอนุรักษ์หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาอย่างไรหรือไม่

วิธีการศึกษาวิจัยและรวบรวมข้อมูล

คณะผู้ศึกษาได้กำหนดวิธีการศึกษาวิจัยไว้ 2 วิธีดังนี้

1) ศึกษาวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้ศึกษาได้ดำเนินการโดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2) ศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Research) สำหรับการศึกษาวิจัยภาคสนาม คณะผู้ศึกษาดำเนินการโดยการจัดสัมมนาเพื่อพบปะและศึกษาการทำงานขององค์กรของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย และดำเนินการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ และผู้เชี่ยวชาญในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลต่าง ๆ

อนึ่ง เมื่อได้ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยมาแล้ว คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นสำคัญ ๆ ต่าง ๆ และทำการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่กำหนดไว้ ซึ่งมีรายละเอียดจะนำเสนอต่อไป

บทที่ 3

ผลการศึกษา

จากการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ผู้วิจัย ขอนำเสนอผลการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

- 3.1 เหตุและปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขา : มิติทางสังคม
- 3.2 นโยบายและทิศทางของการพัฒนาชาวเขา มาตรการทางกฎหมายและการปฏิบัติต่อชาวเขา
- 3.3 วิฤติการณ์และแนวโน้มของปัญหา
- 3.4 บทวิเคราะห์

3.1. เหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขา:มิติทางสังคม

ในประเด็นของเหตุและปัจจัยดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเหตุปัจจัยและสภาพแวดล้อมภายในของชาวเขาเอง อันได้แก่ มิติทางสังคมแบบดั้งเดิมซึ่งประกอบด้วย วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

วิถีชีวิตและความเป็นอยู่

จากงานของ ม.ล.พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์ และจันทบูรณ์ สุทธิ พุดถึงได้ถือนิติทางสังคมของชาวเขา สรุปได้ว่า ในการรวมกลุ่มสังคม ชาวเขาแต่ละเผ่าจะมีการรวมกลุ่มกันในระดับหมู่บ้านเท่านั้น โดยถือว่าเป็นสังคมที่ใหญ่ที่สุดของชาวเขา ดังนั้นหมู่บ้านจึงเป็นจุดรวมทั้งการปกครอง สังคม และเศรษฐกิจของชาวเขา โดยลักษณะทั่วไปแล้วชาวเขาแต่ละเผ่าเข้าไปอาศัยอยู่ด้วย เช่น คนไทยจีนฮ่อ ซึ่งเข้าไปตั้งร้านขายของ หรือกะเหรี่ยงที่เข้าไปรับจ้างทำไร่ในหมู่บ้านต่างเผ่า หรือชาวเขาที่มาจากตระกูลภาษาเดียวกัน

หมู่บ้านชาวเขาในประเทศไทยส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในระดับความสูงประมาณ 800 – 1,500 เมตร จากระดับน้ำทะเล แต่มีชาวเขาบางกลุ่มได้แก่ กะเหรี่ยง ละว้า ซึ่งอยู่ในระดับความสูงไม่ถึง 800 เมตร สำหรับชาวเขากลุ่มที่ตั้งหมู่บ้านในระดับสูงกว่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่ทำการปลูก

ฝืน ได้แก่ แม้ว เชา มูเซอ และอีก้อ ทั้งนี้เนื่องจากว่า ฝืนเป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ที่มีระดับความสูง 3,500 – 5,000 เมตร

ขนาดของหมู่บ้านชาวเขานั้น แต่ละแห่งจะมีขนาดแตกต่างกัน คือ ถ้าเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กก็จะมีไม่ถึง 10 หลังคาเรือน ในขณะที่หมู่บ้านขนาดใหญ่อาจจะมีถึง 100 หลังคาเรือน หรือมากกว่านั้น เช่น บ้านลีซอคอยช้าง จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีถึง 120 หลังคาเรือน

ทำเลของหมู่บ้าน หมู่บ้านแต่ละเผ่าและแต่ละแห่งจะเลือกทำเลของหมู่บ้านต่างกันเพราะชาวเขาแต่ละเผ่าจะมีความแตกต่างในเรื่องความเชื่อ ประเพณี และสภาพทางภูมิศาสตร์สำหรับการตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่นั้นสามารถกระทำได้อย่างง่ายดาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพอใจของคนในหมู่บ้าน และด้วยความเห็นชอบของผู้อาวุโสของหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม การตั้งหมู่บ้านใหม่มักจะกระทำต่อเมื่อมีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้น เช่น

- 1) เกิดการขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างสมาชิกในหมู่บ้าน จนเป็นผลทำให้สมาชิกส่วนหนึ่งต้องอพยพไปตั้งหมู่บ้านยังที่แห่งใหม่
- 2) เมื่อที่ดินทำกินในปัจจุบันขาดความอุดมสมบูรณ์ ทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล ทำให้ต้องอพยพไปยังแหล่งที่ดินที่อุดมสมบูรณ์กว่า ในกรณีเช่นนี้จะเป็นการอพยพไปอยู่ ณ ที่ใหม่ทั้งหมู่บ้าน
- 3) นอกจากนั้นในกรณีที่หมู่บ้านอยู่ห่างไกลจากที่ดินทำกินมากเกินไปหรือกรณีที่มีโรคระบาด ทำให้มีการตายในหมู่บ้าน ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการอพยพเช่นกัน โดยเฉพาะประเด็นการมีโรคระบาด น่าจะเป็นประเด็นของความเชื่อในเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเชื่อว่าเป็นเพราะผี ณ ที่นั้นไม่ต้องการให้อยู่

เท่าที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นการพิจารณาถึงการอพยพออกไปตั้งหมู่บ้าน ณ ที่แห่งใหม่ แต่ยังมี การอพยพที่เกิดขึ้นอีกกรณีหนึ่งคือ การอพยพเข้า ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อมีญาติพี่น้องจากหมู่บ้านอื่นอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ด้วย

ในเรื่องการอพยพของชาวเขานี้ มีข้อที่น่าสนใจอยู่ประการหนึ่ง คือ ความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาวเขาที่ปลูกฝิ่นกับกลุ่มชาวเขาที่ไม่ได้ปลูกฝิ่น กล่าวคือ กลุ่มชาวเขาที่ปลูกฝิ่นนั้นจะมีการอพยพได้ง่ายกว่ากลุ่มที่ไม่ได้ปลูกฝิ่น ทั้งนี้เนื่องจากว่าพื้นที่ที่ปลูกฝิ่นจะปลูกได้ประมาณ 7 – 10 ปี หลังจากนั้น ที่ดินก็จะเสื่อมหรือขาดความอุดมสมบูรณ์ เติบโตด้วยวัชพืช ซึ่งเป็นผลให้ชาวเขาต้องอพยพไปหาแหล่งที่ทำกินแห่งใหม่ ตรงกันข้ามกับกลุ่มที่ไม่ได้ปลูกฝิ่น ซึ่งปรากฏว่ากลุ่มนี้มีการ

อพยพน้อยหรือไม่มีการอพยพเลย ทั้งนี้เพราะได้ตั้งหลักแหล่งเป็นการถาวรมีการทำนาค้า และการทำไร่หมุนเวียน

บ้านเรือนของชาวเขานั้น จะปลูกสร้างแบบง่าย ๆ ด้วยวัสดุที่หาได้ภายในท้องถิ่น ได้แก่ ไม้ไผ่ หนุ่ยคา ใบตองคิง และไม้ (สำหรับทำเสาบ้าน) แต่ชาวเขาที่มีฐานะดีจะใช้วัสดุก่อสร้างที่ซื้อไปจากในเมือง เช่น กระเบื้องมุงหลังคา สังกะสี ส่วนตัวบ้านก็ใช้ไม้เบญจพรรณที่หาได้บนภูเขา สำหรับรูปทรงของบ้านจะมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละเผ่า แม้จะเป็นบ้านที่สร้างด้วยวัสดุสมัยใหม่ก็ตาม แต่รูปทรงของบ้านจะยังคงมีลักษณะแบบเดิมอยู่

รูปทรงของบ้านชาวเขาโดยทั่วไป แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

- 1) แบบคร่อมดิน เป็นแบบบ้านที่ใช้พื้นดินเป็นพื้นบ้าน ซึ่งนิยมกันในหมู่บ้านชาวเขา เผ่ามั่วและเย้า โดยการสร้างบ้านแบบนี้เป็นลักษณะของชาวเขากลุ่มที่เคยอาศัยอยู่ในอากาศหนาวเย็นมาก่อน
- 2) แบบยกพื้น เป็นแบบบ้านของกะเหรี่ยง มูเซอ อีเก้อ ละว้า ขมุ และถิ่น ซึ่งชาวเขาเผ่าต่าง ๆ เหล่านี้ตั้งหมู่บ้านในระดับที่ต่ำลงมา และความหนาวเย็นของอากาศก็มีไม่มากเหมือนแบบแรก

ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า บ้านของชาวเขาทั้ง 2 แบบนั้น จะไม่มีหน้าต่างเลย

การปกครอง หมู่บ้านชาวเขาทุกแห่งจะมีหัวหน้าเป็นผู้นำหมู่บ้านคอยควบคุมดูแลความทุกข์สุขของสมาชิกในหมู่บ้าน เป็นผู้ตัดสินใจตัดสินคดีความที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกของหมู่บ้านและเป็นตัวแทนการติดต่อระหว่างสมาชิกของหมู่บ้าน กับเจ้าหน้าที่ของทางราชการ หรือบุคคลภายนอก หัวหน้าหมู่บ้านจะมีเฉพาะผู้ชาย ซึ่งบางครั้งอาจเป็นผู้อาวุโส และที่สำคัญคือต้องเป็นที่ยอมรับของบรรดาสมาชิกในหมู่บ้าน ทั้งนี้การมาดำรงตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านมิได้หลายกรณี กล่าวคือ โดยวิธีสืบทอดตำแหน่งมาจากหัวหน้าคนเดิม หรืออาจมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกในหมู่บ้าน หรือได้รับการแต่งตั้งจากทางอำเภอให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอีกด้วย

นอกจากหัวหน้าหมู่บ้านแล้ว ยังมีกลุ่มบุคคลที่มีส่วนร่วมในความเป็นอยู่ของชาวเขา คือ กลุ่มผู้อาวุโสและหมอผี ซึ่งมีหน้าที่คอยแนะนำให้สมาชิกของหมู่บ้านปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมและประเพณีของเผ่า รวมทั้งตัดสินใจลงโทษแก่ผู้ที่ละเมิดประเพณีอีกด้วย

วัฒนธรรม (ความเชื่อ)

ในส่วนที่เกี่ยวกับลัทธิ ความเชื่อถือ จะเห็นได้ว่าภายในบ้านของชาวเขาทุกเผ่าที่ยังยึดถือประเพณีดั้งเดิมจะมีสถานที่ซึ่งพวกเขาคือว่าเป็นสิ่งสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเขานับถืออยู่มากหรือน้อยแตกต่างกันไปแต่ละเผ่า แต่ที่มีอยู่เหมือนกันทุกบ้าน คือ หิ้งผี ทั้งนี้เนื่องมาจากชาวเขาส่วนใหญ่ นับถือผีหรืออาจกล่าวได้ว่า ศาสนาของชาวเขาเป็นศาสนาแบบลัทธิบูชาผี (Animism) ซึ่งเชื่อถือว่าวิญญาณสิ่งสถิตอยู่ในสรรพสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ และยังเชื่อว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ก็เกิดจากการกระทำของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติทั้งสิ้น วิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นี้ชาวเขาทั่ว ๆ ไปเรียกรวม ๆ กันว่า “ผี” ที่พวกเขาเคารพยำเกรงและหวาดกลัวและจำเป็นจะต้องทำพิธีเช่นไหว้บวงสรวงกันอยู่เสมอ

อย่างไรก็ดี จันทบูรณ์ สุทธิ^๕ กล่าวว่า เกี่ยวกับประเภทของผีและรายละเอียดเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมเพื่อเช่นไหว้ผีของชาวเขาแต่ละเผ่ามีไม่เหมือนกัน แต่อาจกล่าวรวม ๆ กันได้ว่า ผีที่ชาวเขาเชื่อถือมีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ผีดี ซึ่งชาวเขามักเรียกรวม ๆ กันว่าผีใหญ่ ซึ่งอาจได้แก่ บรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีประจำภูเขายักษ์ ผีประจำหมู่บ้าน ผีครูและผีใหญ่อื่น ๆ ซึ่งอาจเทียบได้กับเทพเจ้าหรือพระเจ้าในลัทธิศาสนาอื่น ผีเหล่านี้ชาวเขาถือว่าเป็นผู้ให้คุณ หรือให้ความคุ้มครองกับพวกเขา แต่ก็อาจให้โทษได้ถ้าพวกเขาปฏิบัติไม่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวข้อง

2. ผีร้าย ได้แก่ ผีที่มุ่งร้ายและคอยทำอันตรายแก่มนุษย์อยู่ทุกโอกาส ซึ่งได้แก่ ผีป่า ผีลำห้วย ผีคามทางเดิน รวมทั้งผีของมนุษย์ที่ตายปกติ เป็นต้น ผีเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวเขาเจ็บไข้ได้ป่วยหรือบาดเจ็บล้มตายได้ง่าย ซึ่งจำเป็นจะต้องทำพิธีขับไล่หรือเช่นไหว้เพื่อให้พวกเขาปลอดภัยหรือหายเจ็บป่วย

ผู้ประกอบพิธีกรรมหรือทำพิธีเช่นไหว้ในสังคมชาวเขานิยมเรียกกันว่า “หมอผี” ซึ่งมีอยู่หลายประเภท และบางประเภทอาจเรียกได้ว่าเป็นผู้นำทางศาสนา (หรือเป็นพระ) ในศาสนาของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ แต่บางประเภทอาจมีหน้าที่เฉพาะการทำนายโชค และการรักษาโรคด้วย การทำพิธีเช่นไหว้ผีเพื่อทำพิธีเรียกขวัญให้ผู้ป่วยเท่านั้น แต่ไม่สามารถประกอบพิธีกรรมเพื่อเช่นไหว้ผู้ใหญ่ให้แก่คนทั้งหมู่บ้าน หมอผีประเภทหลังนี้ไม่อาจนับได้ว่าเป็นผู้นำทางศาสนา แต่อาจเทียบได้กับตำแหน่ง “แพทย์” ในสังคมของชาวเขา หมอผีประเภทแรกได้แก่ ผู้อยู่ในตำแหน่งโคโบ หรือ ปู่ของของเผ่า

^๕ จันทบูรณ์ สุทธิ ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (เมษายน – มิถุนายน 2527) หน้า 25 – 26

ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ
โดย ผศ.พรรณิภา บุรพาชีพ ผศ.วิลาสินี อโนมะศิริ รศ.ณรงค์ ใจหาญ

มุเซอ ตำแหน่งหมอเมืองของเผ่าลีซอ และตำแหน่งหมอผีใหญ่ของเผ่าเย้า เป็นต้น และโดยมากผู้ดำรงตำแหน่งของหมอผีประเภทนี้เป็นผู้ชาย

เกี่ยวกับลัทธิทางศาสนาของชาวเขานี้ ถึงแม้ชาวเขาจะยังคงยึดถือปฏิบัติตามแบบดั้งเดิมของพวกเขายู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็ได้มีความเปลี่ยนแปลงที่นับว่าจะมีมากยิ่งขึ้น จากการที่สังคมชาวเขาได้ติดต่อกับโลกภายนอกและลัทธิศาสนาของชนที่เจริญกว่า อาทิเช่น ในปัจจุบันมีความพยายามเผยแพร่ศาสนาคริสต์และศาสนาพุทธเข้าไปสู่ในหมู่บ้านของชาวเขา ดังเช่น การดำเนินงานของคณะหมอสอนศาสนาของนิกายต่าง ๆ และโครงการพระธรรมจาริก ซึ่งมีผลทำให้ชาวเขาค่อย ๆ เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาและพุทธศาสนาเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม สำหรับมิติทางวัฒนธรรมนี้มีนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวเขาให้ความเห็นว่า วัฒนธรรมและความเชื่อแบบโบราณของชาวเขาบางเผ่าเป็นวัฒนธรรมที่อนุรักษ์ป่าไม้และน้ำ เช่น งานของเดือนใจ คีเทสน์⁹ ซึ่งให้เห็นว่า บนเขাবริเวณที่ทำกินของชาวเขาจะต้องกำหนดมีพื้นที่รอบหมู่บ้าน พื้นที่ป่าช้า ซึ่งพื้นที่รอบหมู่บ้านดังกล่าวจะต้องเป็นป่าธรรมชาติ จะเข้าไปทำลายไม่ได้หรืองานของ Cornelia Ann Kammerer¹⁰ ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมความเป็นนักอนุรักษ์ดิน และน้ำของชาวอาข่า (Akha) ในพิธีทางศาสนาประจำปีว่าเป็นการ “Wofferings to Lords of Land and Water” ในขณะทำงานของ Jane R. and Lucien M. Hanks ได้พูดถึงเผ่าลีซอ(Lisu) ว่าเป็นกลุ่มที่มีเทคนิคในการเอาตัวรอดสูงและพุดง่าย เป็นต้น

สถานภาพทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

สถานภาพทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของชาวเขาส่วนใหญ่มีลักษณะเศรษฐกิจแบบยังชีพ (Subsistence - economy) กล่าวคือ เป็นการผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัว และวิธีการผลิตก็เป็นแบบประเพณีนั้นคือ ทำไปตามแบบอย่างที่ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ส่วนการผลิตเพื่อการค้านั้นยังมีน้อยมากเพราะมีปฏิบัติน้อยอยู่เฉพาะชาวเขาบางเผ่า เช่น แม้ว เย้า ลีซอ มุเซอ และอีก้อ ซึ่งพวกนี้มีการปลูกฝิ่นและข้าวโพดไว้ขาย ดังนั้นชาวเขากลุ่มนี้จึงมีสภาพทางเศรษฐกิจสูงกว่าชาวเขากลุ่มอื่น ๆ

⁹ เดือนใจ คีเทสน์ ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 34 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม – สิงหาคม 2534) หน้า 53

¹⁰ Cornelia Ann Kammerer “Minority Identity in Mountains of Northern Thailand” อ้างแล้วใน 3 หน้า 90 – 91

สำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กล่าวโดยส่วนรวม กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวเขาได้แก่ การเกษตร คือ การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ที่มุ่งเพื่อการยังชีพและใช้สอยในครัวเรือน แต่สำหรับบางเผ่ามีการปลูกฝิ่นเพื่อขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าประเภทอื่น ๆ

นอกจากการปลูกฝิ่น พืชที่สำคัญที่ชาวเขาทำการเพาะปลูกนั้น ได้แก่ ข้าว รองลงมาคือ ข้าวโพดและพืชผักต่าง ๆ พริก ถั่ว งา แดงกวา ผักชี ฯลฯ ข้าวนั้นปลูกไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน หากมีเหลือกินเหลือใช้ก็ขายกันอยู่บ้าง ข้าวโพดปลูกไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์ ส่วนพืชผักต่าง ๆ โดยมากปลูกไว้เพื่อกินเพื่อใช้ในบ้านของตนเอง

พื้นที่ที่ใช้สำหรับการเพาะปลูกของชาวเขานั้นส่วนใหญ่เป็นการเพาะปลูกบนพื้นที่สูงซึ่งตามจารีตประเพณีของชาวเขาเป็นแบบตัดฟันเผาแล้วเพาะปลูก (SWIDDEN หรือ SWIDEN CULTIVATION) อันเป็นรูปแบบการเกษตรที่จากการสันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดีว่าเป็นรูปแบบการเกษตรที่มีขึ้นมาในโลกเมื่อประมาณ 10,000 – 20,000 ปีล่วงมาแล้ว ในบริเวณลุ่มน้ำไทกริสและยูเฟรติสจากบริเวณที่เรียกว่า ปาเลสไตน์ (เดิม) จอร์แดน จนถึงประเทศตุรกี ซึ่งลักษณะเกษตรกรรมแบบนี้ในงานวิจัยบางอันเรียกว่า “ระบบโค่นเผา” ซึ่ง สนิท วงศ์ประเสริฐ¹¹ ให้ความหมายคำว่า คือ “ตัดฟัน – เผา – ปลูก – เก็บเกี่ยว – ปล่อยให้เป็นอย่างเดิม”

สำหรับ การเกษตรกรรมตัดฟันโค่นเผาของชาวเขาในประเทศไทย สามารถแบ่งรูปแบบตามการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ไร่เลื่อนลอย (Shifting cultivation, slash and burn cultivation, primary forest swiddening, primary forest cultivation) ชาวเขาที่มีการทำการเกษตรกรรมแบบนี้ได้แก่ เผ่าแม้ว เข้าลีซอ มูเซอ และอีก้อ ซึ่งวิธีการทำการเกษตรกรรมนี้จะเป็นการเพาะปลูกซ้ำที่จนดินจืด แล้วจึงเปลี่ยนที่ไปหักล้างถางพงแล้วตัดเผาทำไร่ในที่แห่งใหม่ ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวเขาที่ใช้วิธีการเพาะปลูกในลักษณะนี้ต้องอพยพหมู่บ้านหรือโยกย้ายครัวเรือนอยู่เนือง ๆ ยากที่จะตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งถาวร และลักษณะของการเกษตรและไร่เลื่อนลอยแบบนี้เป็นอันตรายต่อแหล่งน้ำ ป่าไม้ และความอุดมสมบูรณ์ของดินในพื้นที่ลาดชันเป็นอันมาก

2) ไร่หมุนเวียน (Land rotation, bush fallowing, cyclical bush fallow, rotational bush fallow, bush fallor rotation และ recurrent cultivation) ชาวเขาที่ทำเกษตรกรรมแบบนี้ ได้แก่ ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น และขมุ ซึ่งการทำเกษตรแบบนี้ใช้วิธีการทำไร่เลื่อนลอยแบบหมุนเวียน

¹¹ สนิท วงศ์ประเสริฐ ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มีนาคม 2527) หน้า 36 – 38

เคลื่อนที่ทุก ๆ ปี โดยปล่อยให้ไร่เก่ามีพันธุ์ไม้งอกขึ้นใหม่ โดยวิธีการทำไร่แบบนี้ทำให้พื้นที่การเพาะปลูกมีความอุดมสมบูรณ์อยู่นานกว่า แต่การถือครองพื้นที่ตามจารีตประเพณีเพื่อให้มีผลผลิตเพียงพอกับความต้องการของครอบครัวนั้น จำนวนไร่หมุนเวียนของแต่ละครอบครัวควรมีประมาณ 80 – 100 ไร่ นอกจากนี้ชาวเขากลุ่มนี้ยังรู้จักปรับพื้นที่ตามหุบเขาให้เป็นขั้นบันได แล้วทำให้เป็นนาปลูกข้าวด้วย จึงมีผลให้ชาวเขากลุ่มดังกล่าวนี้มีถิ่นฐานที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากินเป็นหลักแหล่งมากกว่าเผ่าที่นิยมการทำไร่เลื่อนลอยแบบชั่วคราวดังกล่าวแล้ว

จากการเกษตรแบบตัดฟันเผาทั้งทั้งสองรูปแบบ เมื่อพิจารณาจากลักษณะของการใช้ประโยชน์ที่ดินแล้ว จะเห็นว่าแบบไร่เลื่อนลอยที่ทำโดยชาวเขาเผ่ามั่ว เย้า มูเซอ ลีซอ และอีก้อเป็นรูปแบบที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูง ซึ่งได้แก่ ป่าไม้ ดิน น้ำ สภาพสมดุลทางธรรมชาติก่อให้เกิดปัญหาที่มีผลกระทบต่อคนไทยพื้นราบนานาประการมากกว่าการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนที่ทำโดยชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น และขมุ ที่ก่อปัญหาน้อยกว่าหรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนเป็นการเกษตรที่มีการอนุรักษ์มากกว่าแบบเลื่อนลอยซึ่งประเด็นนี้ ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ และมนัส สุวรรณ ก็ให้ข้อสรุปที่น่าสนใจว่าการรับรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมแบบไร่เลื่อนลอย มีความสัมพันธ์โดยตรงกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากการเพาะปลูก ชาวเขาทุกเผ่านิยมการเลี้ยงหมูและไก่เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมเช่นสรงนุชาผี และใช้เป็นอาหาร บางพวกเช่น มั่ว เย้า มูเซอ ลีซอ นิยมเลี้ยงม้าและล่อไว้สำหรับบรรทุกสิ่งของ กะเหรี่ยงและละว้านิยมเลี้ยงควาไ้ไถนา และกะเหรี่ยงบางครัวเรือนเลี้ยงช้างไว้สำหรับจ้างบรรทุกสิ่งของและลากไม้ สำหรับวัวมีการเลี้ยงอยู่ทั่ว ๆ ไป แต่ในบางหมู่บ้านก็มีไม่มากนัก นอกจากสัตว์เหล่านี้ในปัจจุบันอาจพบว่าการเลี้ยงแกะ ซึ่งบางแห่งได้รับการส่งเสริมจากคณะหมอสอนศาสนาหรือได้พระราชทาน

สำหรับกิจกรรมอื่น ๆ ของชาวเขาเพื่อการยังชีพยังมีการล่าสัตว์และการเก็บของป่า ซึ่งส่วนใหญ่ชาวเขานิยมการล่าสัตว์ป่าเพื่อใช้บริโภคในหมู่บ้านของตนเอง แต่กิจกรรมในด้านนี้ลดน้อยลงมาก เนื่องจากปัจจุบันสัตว์ป่าลดจำนวนลงทุกที ในบางแห่งแทบจะไม่มีสัตว์ป่าเหลืออยู่ในบริเวณใกล้เคียงของหมู่บ้านชาวเขาเลย ส่วนการเก็บหาของป่า ได้แก่ การเก็บใบชาป่า กล้วยไม้ น้ำผึ้ง หน่อไม้ สมุนไพร และเปลือกไม้บางชนิด เพื่อใช้บริโภคหรือนำลงมาขายในตลาดพื้นราบ ซึ่งเดิมการค้าขายในหมู่บ้านชาวเขานั้น มักจะมีพวกจีนฮ่อหรือคนไทยพื้นเมืองนำเอาสินค้า ประเภทอุปโภคบริโภคสำหรับชีวิตประจำวันเข้าไปขายเป็นครั้งคราว หรือบางคนก็ตั้งหลักฐานอยู่อย่างถาวรในหมู่บ้านชาวเขาเลยก็เคย สำหรับสินค้าที่นำไปขายได้แก่ เสื้อผ้า รองเท้า เกลือ เทียนไข

ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ
โดย ผศ.พรณิภา บุรพาชีพ ผศ.วิลาสินี อโนมะศิริ รศ.ณรงค์ ใจหาญ

อาหารกระป๋อง ไฟฉาย ฯลฯ พวกพ่อค้าดังกล่าวนี้บางที่รับซื้อหรือรับแลกฝิ่นของชาวเขากับสินค้าที่คนนำไปขายด้วย

ต่อปัญหาประเด็นคำถามในส่วนของการเหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขา จากผลการศึกษาในมิติทางสังคมวัฒนธรรมและสภาพเศรษฐกิจที่ได้นำเสนอแล้วจะเห็นได้ว่า มีทั้งที่เป็นปัจจัยทางบวกและปัจจัยทางลบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้สำหรับปัจจัยทางลบดังกล่าวก็มีความแตกต่างกันหรืออาจกล่าวได้ว่ามีความรุนแรงมากน้อยต่างกันของชาวเขาแต่ละกลุ่ม หรือแต่ละเผ่าในเรื่องการใช้พื้นที่และแหล่งน้ำ อย่างไรก็ตาม จากสภาพความเป็นอยู่ดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้เกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ได้สรุปไว้ดังนี้

การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สืบเนื่องมาจากวิธีการดำเนินชีวิตของชาวเขาด้วยการปลูกฝิ่น ทำไร่เลื่อนลอย อันเป็นการทำลายป่าไม้ ดินน้ำลำธาร ทำลายคุณภาพของน้ำและความอุดมสมบูรณ์ของดิน ตลอดจนที่อยู่อาศัยและชีวิตของสัตว์ป่า ซึ่งในปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติในภาคเหนือกำลังอยู่ในสถานะที่น่าวิตกอย่างยิ่ง

สาเหตุที่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นี้พอสรุปได้ดังนี้

1. การทำไร่เลื่อนลอยแบบซ้ำที่หรือหมุนเวียนระยะสั้น
2. การปลูกฝิ่นต้องอาศัยระดับความสูงและความเหมาะสมของดินฟ้าอากาศเป็นพิเศษ
3. การทำการเกษตรในพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงมาก
4. ขาดมาตรการควบคุมไฟฟ้า
5. ชาวเขายังชีพด้วยสัตว์ป่าและของป่า รวมทั้งวิธีการหาของป่ามีลักษณะทางทำลาย
6. ขาดความรู้ในการเกษตรถาวร
7. เทคโนโลยีฯในด้านการพัฒนาพื้นที่สูงยังไม่เพียงพอ

8. ประชากรพื้นที่สูงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
9. การอพยพของประชากรพื้นที่ราบขึ้นไปทำกินบนภูเขา
10. การอพยพเข้ามาจากภายนอก

โดยเฉพาะการปลูกฝิ่นตามพื้นที่สูงซึ่งมีความลาดชันมาก ทำให้ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ถูกทำลาย มีผลกระทบถึงเขตต้นน้ำลำธาร คุณภาพของดิน ทำให้เกิดภาวะแห้งแล้งซึ่งเป็นผลเสียที่เกิดขึ้นตามมาอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อคนพื้นราบบางแห่งเกิดการขาดแคลนน้ำและบางแห่งทำให้เกิดน้ำท่วม และปัญหาของฝิ่น ยังไม่เพียงเป็นปัญหาที่ผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลทางอ้อมเท่านั้น ผลโดยตรงต่อปัญหาฝิ่นยังมีบทบาทสำคัญต่อปัญหาเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศและสร้างปัญหาระหว่างประเทศขึ้นอีกด้วย

นอกจากนี้ที่สำคัญคือ ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอยมีแนวโน้มของปัญหาเพิ่มสูงขึ้น เพราะเมื่อมีประชากรชาวเขาเพิ่มจำนวนขึ้น ประกอบกับพื้นที่ป่าไม้มีจำนวนน้อยลง การทำไร่เลื่อนลอยแบบเดิมจะยังมีปัญหากระทบกระเทือนต่อทรัพยากรป่าไม้และแหล่งต้นน้ำ และความอุดมสมบูรณ์ของดินมากขึ้น เพราะไม่สามารถทำไร่ได้โดยเสรี และจำเป็นต้องปลูกพืชซ้ำที่โดยไม่สามารถปล่อยพื้นที่ทำกินเดิมให้มีระยะพักตัวได้นานพอจะทำให้ดินได้สะสมปุ๋ยธรรมชาติได้เพียงพอจะปลูกพืชต่อไปได้ รวมถึงการปรากฏข้อเท็จจริงว่ามีชาวพื้นราบอพยพขึ้นไปทำกินบนภูเขาเพิ่มมากขึ้นด้วย

3.2. นโยบายและทิศทางการพัฒนาชาวเขา มาตรการทางกฎหมายและการปฏิบัติต่อชาวเขา

จากปัญหาของชาวเขาดังได้กล่าวมาแล้ว ทำให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนต้องให้ความสนใจและยื่นมือเข้าไปแก้ปัญหา โดยเริ่มตั้งแต่ปี 2495 โดยกระทรวงมหาดไทย ได้พิจารณาเห็นว่าชาวเขาซึ่งอาศัยอยู่ห่างไกลการคมนาคมและอยู่ในสภาพล้าหลัง ควรได้รับการพิจารณาและสงเคราะห์เช่นเดียวกับประชาชนโดยทั่วไป อย่างไรก็ตามความสนใจของรัฐบาลดังกล่าวยังอยู่ในรูปของความคิด จนกระทั่งความคิดดังกล่าวได้ลงไปสู่การปฏิบัติตั้งแต่ พ.ศ.2499 ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นต้นมา จากแนวนโยบายและทิศทางการพัฒนาชาวเขาจนถึงโครงการพัฒนาต่าง ๆ รวมถึงมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนได้ดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุน ให้แก่ชาวเขา อาจสรุปสาระสำคัญได้เป็น 4 ส่วนคือ

- ส่วนที่ 1 แผนพัฒนาชาวเขา
- ส่วนที่ 2 มาตรการทางกฎหมายและการปฏิบัติต่อชาวไทยบนพื้นที่สูงในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ
- ส่วนที่ 3 มาตรการอพยพชาวไทยบนที่สูงออกจากป่าอนุรักษ์และจัดที่ดินทำกินให้ใหม่
- ส่วนที่ 4 โครงการของรัฐที่ดำเนินการต่อชาวไทยบนที่สูงเพื่อบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ส่วนที่ 1 แผนพัฒนาชาวเขา

จากการดำเนินการของรัฐเป็นระยะ ๆ มานับตั้งแต่ปี 2506 ที่รัฐได้จัดตั้งกองสงเคราะห์ชาวเขา ศูนย์วิจัยชาวเขาและศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาขึ้นมา เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการประสานงานกับชาวเขา และศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขา เพื่อนำมาวางแผนพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาต่อไปนั้น ปรากฏว่าแผนพัฒนาที่กำหนดไว้ในระยะต้น ๆ เป็นแผนที่กำหนดเป็นนโยบายทั่วไปและมีขอบเขตค่อนข้างกว้าง และมักเป็นแผนที่มุ่งเน้นและให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาเรื่องความมั่นคง ในพื้นที่ที่ชาวเขาอาศัยอยู่ และปัญหาเรื่องฝิ่นและยาเสพติดเป็นหลัก จนกระทั่งในปี 2525 รัฐบาลได้มีการพิจารณาบรรจุแผนหลักในการพัฒนาชาวเขาไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นช่วงของแผนพัฒนาฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525 – 2529) โดยกำหนดรายละเอียดไว้ 6 ประการ ดังนี้

- (1) เร่งดำเนินการลดอัตราเพิ่มประชากรชาวเขากับคนไทยบนที่สูง และสนับสนุนให้ประชากรทั้งสองกลุ่มตั้งถิ่นฐานถาวรให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยเฉพาะชุมชนที่มีประชากรหนาแน่นและมีอัตราเพิ่มประชากรสูง
- (2) เร่งปรับปรุงพื้นที่ที่ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม และป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติบนที่สูงจากการกระทำของประชากรทั้งสองกลุ่มดังกล่าว
- (3) เร่งปรับปรุงองค์กรที่ดำเนินงานพัฒนาชาวเขาร่วมกันระหว่างหน่วยงานและกำหนดขั้นตอนการพัฒนาและผู้รับผิดชอบให้ชัดเจน โดยจัดแผนพัฒนาชาวเขาเป็นแผนแม่บทและเป็นแกนกลางประสานงานการพัฒนาของหน่วยงาน รวมตลอดถึงโครงการหลวงพัฒนาภาคเหนือ โครงการพระราชดำริ และมูลนิธิที่เกี่ยวข้อง

(4) เร่งพัฒนาเศรษฐกิจหลักด้านเกษตรกรรมควบคู่ไปกับสาขาอื่น ๆ เพื่อให้ประชากร ทั้งสองกลุ่มมีอาชีพที่ถาวร มีรายได้เพียงพอในการยังชีพ และลดการปลูกฝิ่น โดยให้เพิ่มผลผลิตของพืช ส่งเสริมให้สูงขึ้น และกระจายแรงงานจากภาคเกษตรไปสู่อาชีพหลักอื่นโดยเน้นอุตสาหกรรมในครัวเรือน

(5) พัฒนาให้ชาวเขาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและสามารถช่วยตัวเองได้โดยเน้นการเสริมสร้างความรู้และการบริการพัฒนาอนามัยขั้นพื้นฐาน รวมถึงการลดอัตราการติดยาเสพติด

(6) เร่งพัฒนาด้านต่าง ๆ เพื่อให้ชาวเขาเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะในหมู่บ้านที่ไม่มีหน่วยราชการใดเข้าถึง เร่งสร้างความสัมพันธ์เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ และเป็นการผูกพันทางจิตใจของชาวเขา ให้มีความนิยมในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 – 7 (พ.ศ.2530 – 2539) เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยสร้างให้ชุมชนมีความพร้อม และสร้างคุณค่าใหม่ของการอยู่ร่วมกันของคน ป่าไม้ ดินน้ำ อย่างเป็นมิตร โดยเน้นถึง

- (1) การตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรของชาวไทยในพื้นที่สูง
- (2) ทำการเกษตรกรรมแบบอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยมุ่งเน้นที่การตอบสนองการบริโภคแล้วจึงจำหน่าย
- (3) การเข้าร่วมพัฒนาดิน น้ำ ป่าไม้ ในแต่ละลุ่มน้ำ ของแต่ละชุมชน ด้วยกฎระเบียบและการควบคุมขององค์กรชุมชนนั้น ๆ
- (4) การสนับสนุนการทำงานของหน่วยงานของรัฐในการลดพื้นที่การปลูกฝิ่น และลดการเสพติดของผู้เสพติดให้หมดไป

กล่าวโดยเฉพาะวัตถุประสงค์ของแผนแม่บทในแผนฯ 7 กำหนดมาตรการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งมีแนวทางในการควบคุมประชากร โดยการขยายการวางแผนครอบครัวชาวไทยบนที่สูง และการยับยั้งการอพยพย้ายถิ่นของชาวเขาเข้ามาในประเทศไทย และยับยั้งการอพยพของชาวไทยพื้นราบมิให้เข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตป่าไม้ โดยเร่งรัดให้หน่วยราชการทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่เกี่ยวข้อง ร่วมมือกันวางแผนพัฒนาจัดระเบียบหมู่บ้านชาวเขา รวมทั้งรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับผลดีและผลเสียของการย้ายถิ่นให้ชาวไทยพื้นราบและชาวเขาได้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง ส่วนที่เป็นการควบคุม

มลพิษทางน้ำ อากาศ เสียง หรือการกำจัดของเสีย นั้น ส่วนใหญ่จะเน้นที่การควบคุมมลพิษ อันเกิดจากการดำเนินกิจการในอุตสาหกรรม และการควบคุมชาวไทยบนพื้นที่สูงในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยกำหนดแผนการใช้ที่ดินและการควบคุมการทำลายสภาพป่าไม้โดยการเผาป่า หรือการทำไร่เลื่อนลอย

สำหรับพื้นที่เป้าหมายของแผนพัฒนาฉบับที่ 7 นั้น ได้กำหนดให้มีขอบเขตครอบคลุม 20 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย พะเยา น่าน ลำพูน ลำปาง แพร่ ดาก เพชรบูรณ์ เลย พิชญโลก กำแพงเพชร กาญจนบุรี อุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และเพชรบุรี

ซึ่งผลของการดำเนินการตามโครงการในแผนนี้ ได้รับการประเมินสภาพปัญหาและอุปสรรคว่ามีอยู่ ดังนี้

(1) การให้บริการของรัฐยังไม่ทั่วถึง เนื่องจากสภาพการคมนาคม ภูมิประเทศ และข้อจำกัดในด้านบุคลากร¹²

(2) ยังไม่สามารถจัดตั้งถิ่นฐานถาวรให้กับชาวไทยบนพื้นที่สูงอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ตามนโยบายที่วางไว้ ซึ่งเกิดจากปัญหาอุปสรรคในด้านความเหมาะสมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การรักษาความมั่นคงปลอดภัยในพื้นที่ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และข้อจำกัดในการใช้พื้นที่สูงตามกฎหมาย ระเบียบและคำสั่งทางราชการทำให้ราษฎรที่ไม่มีถิ่นฐานถาวรตามกฎหมายสามารถย้ายประชากรกันอย่างเสรี และยากแก่การปกครองและจัดสรรที่ดินทำกินที่ถูกต้องถาวรในอนาคต

นอกจากนี้ยังมีข้อเรียกร้องขององค์กรเอกชนที่จะให้รัฐเข้ามาแก้ปัญหาที่ดินทำกินของชาวไทยบนพื้นที่สูง ที่ถูกอพยพจากพื้นที่สูงหรือเขตอนุรักษ์ หรือจากแหล่งต้นน้ำลำธารมาในเขตที่ทางราชการจัดสรรให้ และการจัดพื้นที่ทำกินของชาวบ้านออกจากเขตป่าอนุรักษ์ ตลอดจนให้มีการระงับและเพิกถอนเอกสารสิทธิ์ที่ออกโดยไม่ถูกต้องและไปทับที่ป่าชุมชนของชาวบ้าน

(3) มีการอพยพถิ่นของชาวไทยบนพื้นที่สูงที่อยู่ในอัตราที่สูง โดยเฉพาะในเขตจังหวัดเชียงใหม่ และในจังหวัดดาก ซึ่งการเคลื่อนย้ายของชาวไทยบนพื้นที่สูงนั้นอยู่ในอัตราร้อยละ 23.1 และ 21.9 ในภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลางส่วนตะวันตก โดยมีสาเหตุสำคัญคือการหาที่ดินทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม เนื่องจากชาวไทยบนพื้นที่สูงมักจะทำไร่เลื่อนลอย และเมื่อทำกินจน

¹² กองส่งเสริมชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ เอกสารคู่มือการพัฒนา และการส่งเสริมชาวเขา

(กรุงเทพมหานคร กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กุมภาพันธ์ 2538) หน้า 10.

โครงการวิจัยประเมินสถานการณ์ของ "สถานการณ์และการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย"

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ดินหมดความอุดมสมบูรณ์ก็จะอพยพหาที่ดินใหม่ต่อไป ซึ่งการอพยพดังกล่าวจะอพยพเป็นครัวเรือน และมีผลต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติด้วย

จากสถิติพบว่า พื้นที่ป่าไม้บนพื้นที่สูงลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จากสถิติของกรมป่าไม้ในปี 2532 พบว่า พื้นที่ป่าไม้ในภาคเหนือ จำนวน 14 จังหวัด ลดลงจาก 76,218 ตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ.2533 เป็น 73,365 ตารางกิโลเมตร และ 71,503 ตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ.2534 และ 2527 ตามลำดับ ซึ่งการลดลงดังกล่าวมีผลกระทบของระบบนิเวศเป็นอย่างมาก¹³

นอกจากนี้ ยังพบปรากฏการณ์ใหม่ คือ นายทุนหรือผู้มีอิทธิพลจ้างชาวไทยบนพื้นที่สูงในการ ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าหรือเผาป่า

จากการสำรวจข้อมูลของผู้วิจัยในเรื่อง การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าในเขตอนุรักษ์ ในปี พ.ศ.2534¹⁴ พบว่า การลักลอบตัดไม้ทำลายป่านั้นเกิดจากการที่นายทุนซึ่งเป็นชาวไทยพื้นราบเข้าไปจ้าง ชาวไทยบนพื้นที่สูงตัดไม้ในเขตอนุรักษ์และนำมาขายให้ และในบางกรณีชาวไทยบนพื้นที่สูงบาง เฟอร์จ้างหรือดำเนินการเผาป่าเองเพื่อประโยชน์ในการใช้พื้นที่ดังกล่าวในการเพาะปลูกพืชไร่เพื่อการค้า (cash crop) ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะความต้องการไม้ หรือพื้นที่ราบเพื่อผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจ โดยมุ่งทำลายทรัพยากรในเขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งไม่มีเอกชนเป็นเจ้าของ และสามารถกระทำการ ได้สะดวกกว่าเนื่องจากมีพื้นที่กว้างขวางและมีทางที่จะเข้าไปตัดฟันหรือเผาป่าได้ง่าย เพราะข้อจำกัดใน ด้านบุคลากรของรัฐในการตรวจตราและเฝ้าระวัง และปัญหานี้ก็ยังปรากฏอยู่แม้ในการลักลอบตัดไม้ ทำลายป่าสาละวิน เป็นต้น

ส่วนที่ 2 มาตรการทางกฎหมายและการปฏิบัติต่อชาวไทยบนพื้นที่สูงในการอนุรักษ์ และจัดการ

ทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ

มาตรการทางกฎหมายในการที่จะดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และควบคุมมลพิษอันเกิดจาก การกระทำของมนุษย์ตามกฎหมายไทยนั้น ปรากฏอยู่ในกฎหมายและมีการปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสม กับแนวคิดในการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมาเป็นเวลานานกว่า 40 ปี ทั้งนี้โดยเน้นในเรื่อง

¹³ สกล บุญคำ การนำนโยบายการพัฒนาชาวเขาสู่การปฏิบัติ, เอกสารอัดสำเนา หน้า 44.

¹⁴ ในคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานการศึกษาวิจัยโครงการศึกษาวิจัยกฎหมายด้านการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและจัดการทรัพยากรธรรมชาติระยะที่ 1 - 2 เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการตั้ง แวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพลังงาน ธันวาคม 2530 ถึง กันยายน 2532 หน้า 185 - 194

ของการป้องกันและปราบปรามการทำลายป่าไม้และสัตว์ป่า และการป้องกันการทำให้น้ำซึ่งใช้ในกิจกรรมสาธารณูปโภคสกปรกหรือเกิดอันตรายเป็นสำคัญ ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา กฎหมายได้ให้ความสำคัญของการอนุรักษ์และควบคุมมลพิษทางน้ำ โดยกำหนดให้มีโครงการที่อนุญาตให้เอกชนปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนป่าไม้ธรรมชาติ¹⁵ หรือการเพาะพันธุ์สัตว์ป่าและการจัดสวนสัตว์เอกชน¹⁶ ส่วนการควบคุมมลพิษทางน้ำนั้น ก็ได้มีการควบคุมการทิ้งของเสียหรือวัตถุมีพิษลงไปในน้ำ ทั้งนี้โดยต้องผ่านการบำบัดก่อนปล่อยลงสู่ทางสาธารณะ¹⁷

โดยที่การกำหนดมาตรการทางกฎหมายเพื่ออนุรักษ์และควบคุม และรักษาสภาพแวดล้อมของไทย ยังอยู่ในกระบวนการของการพัฒนากฎหมาย ดังนั้น กฎหมายที่ตราขึ้นจึงไม่มีลักษณะที่เป็นระบบและใช้ควบคุมในลักษณะที่เป็นเอกภาพ หรือจัดทำเป็นประมวลกฎหมายที่เกี่ยวกับการคุ้มครองและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังเช่น ในกฎหมายต่างประเทศ เช่น สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เป็นต้น ด้วยเหตุนี้กฎหมายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของไทย จึงมีลักษณะที่ตราขึ้นเพื่อคุ้มครองทรัพยากรเฉพาะเรื่อง หรือเฉพาะพื้นที่ซึ่งทำให้เกิดปัญหาของการซ้ำซ้อนของกฎหมาย และซ้ำซ้อนของหน่วยงานที่เข้าไปรับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ และบางกรณีก็เกิดปัญหาขัดแย้งหรือการไม่ประสานงานในหน่วยงานที่ทำหน้าที่คุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติชนิดเดียวกัน หรือการควบคุมมลพิษอย่างเดียวกัน¹⁸ ซึ่งในปัญหาดังกล่าวมิใช่วัตถุประสงค์ของงานวิจัยฉบับนี้ที่จะดำเนินการศึกษา แต่ผลของข้อขัดข้องและขีดจำกัดของกฎหมายดังกล่าวทำให้มีผลกระทบต่อการดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวกับชาวไทยบนที่สูงด้วย ทั้งนี้เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ที่ชาวไทยบนที่สูงอาศัยอยู่หรือใช้เป็นพื้นที่ในการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงชีพนั้น เป็นพื้นที่ที่ใกล้เคียงหรืออยู่ในเขตอนุรักษ์ตามที่กฎหมายกำหนด ดังนั้น แม้กฎหมายจะมีได้กล่าวถึงการปฏิบัติต่อชาวไทยบนพื้นที่สูงไว้โดยเฉพาะ แต่โดยสภาพของการดำรงชีวิตของบุคคลดังกล่าว ย่อมจะอยู่ภายใต้การควบคุมของกฎหมายสิ่งแวดล้อมและหน่วยงานที่ทำหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมายนั้น ๆ โดยตรง

ดังนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนจึงขอแยกพิจารณาออกเป็น 2 เรื่อง คือ กรณีแรกจะพิจารณาถึงมาตรการของกฎหมายในการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า และในกรณีต่อไปจะพิจารณาถึงโครงการที่ดำเนินการต่อชาวไทยบนพื้นที่สูงในการบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมนี้

¹⁵ พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 มาตรา 4

¹⁶ พระราชบัญญัติสวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 มาตรา 17, 18

¹⁷ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 มาตรา 70 - 72 , 89 - 91

¹⁸ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 14 , หน้า 14 - 16

2.1 มาตรการทางกฎหมายในการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า

2.1.1 การป้องกันและปราบปรามการทำลายป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธาร

กฎหมายที่อนุรักษ์ป่าไม้ กำหนดเขตพื้นที่คุ้มครองไว้โดยเฉพาะ 4 เขต ได้แก่

เขตป่าสงวนแห่งชาติ¹⁹ เขตอุทยานแห่งชาติ²⁰ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า²¹ และเขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อม²² ซึ่งมาตรการในการอนุรักษ์เขตป่าเหล่านี้มีข้อจำกัดต่างกันขึ้นอยู่กับกฎหมายเฉพาะเรื่องนั้นและมีได้คุ้มครองเฉพาะการตัดไม้ทำลายป่าเท่านั้น แต่คุ้มครองการเข้าไปเก็บหาของป่า หรือการเข้าไปในลักษณะของการรบกวนการใช้ชีวิตของสัตว์ป่าหรือพืชที่อยู่ในเขตเหล่านี้ด้วย ทั้งนี้เพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติในระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งคุ้มครองพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในป่าเหล่านี้ด้วย

มาตรการทางกฎหมายจะกำหนดข้อห้ามมิให้เข้าไป บุกรุก หรือยึดถือ ครอบครองพื้นที่คุ้มครองเหล่านี้ หรือเข้าไปตัดไม้ ทำไม้ เผาป่า ก่อสร้าง หรือเก็บหาของป่าในเขตดังกล่าว เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้²³ หรือได้รับสัมปทานให้ปลูกป่า ทำสวนป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งจะอนุมัติให้รื้อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า หรือปลูกสวนป่าในเขตป่าเสื่อมโทรม²⁴ การฝ่าฝืนข้อห้ามดังกล่าว ผู้กระทำความผิดมีความรับผิดชอบทางอาญา ต้องระวางโทษจำคุก และจะได้รับโทษสูงขึ้นถ้าได้กระทำต่อไม้สัก ไม้ยาง หรือไม้ที่มีจำนวนกว่า 20 ต้น หรือท่อน หรือต่อพื้นที่ตั้งแต่ 25 ไร่ขึ้นไป หรือต่อแหล่งต้นน้ำลำธาร²⁵

เพื่อให้มีการปฏิบัติตามกฎหมายนี้ กรมป่าไม้ และกรมตำรวจ ตลอดจนกรมการปกครองจึงได้เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งนอกจากจะใช้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ตำรวจ และปกครองในแต่ละอำเภอแล้ว รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าระดับจังหวัดขึ้น โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน มีหน้าที่ตรวจตราและจับกุม

¹⁹ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 6

²⁰ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 6

²¹ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 มาตรา 33

²² พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 43

²³ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 มาตรา 14,15 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 มาตรา 16 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 มาตรา 37

²⁴ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 มาตรา 16,16ทวิ,20

²⁵ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 31

การกระทำความผิดเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่าในเขตจังหวัดที่มีป่าไม้อยู่ ส่วนการสอบสวน และดำเนินคดีแก่ผู้กระทำความผิด กระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยระเบียบการดำเนินคดีอาญา พ.ศ.2523 ข้อ 12 กำหนดให้เป็นหัวหน้าพนักงานสอบสวน เพื่อเข้าควบคุมการสอบสวนของตำรวจในเรื่องเหล่านี้ทุกคดี และมีดุลพินิจที่จะปรึกษากับพนักงานอัยการประจำท้องที่เพื่อประโยชน์ในการควบคุมการสอบสวนคดีทรัพยากรป่าไม้ด้วย²⁶ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลพยายามเน้นมาตรการของการป้องกันการทำลายป่าไม้สัตว์ป่า โดยการตรวจตรา จับกุม และดำเนินคดีแก่ผู้กระทำความผิดอย่างเข้มงวด และดำเนินการให้มีการลงโทษอย่างหนัก โดยไม่รอการลงโทษแก่ผู้ผิดที่เป็นจำเลยในการฝ่าฝืนกฎหมายเหล่านี้ เนื่องจากเห็นว่าเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมอันมีผลเสียหายต่อชาติอย่างใหญ่หลวง²⁷

อย่างไรก็ดี มีปัจจัยหลายอย่างทั้งในด้านข้อจำกัดของบุคลากร การรับสินบน การฝ่าฝืนของผู้มีอิทธิพล และสภาพพื้นที่ที่กว้างขวางทำให้การตัดไม้ทำลายป่าไม่ได้ลดปริมาณลงมากนัก จากนโยบายปราบปรามอย่างเข้มงวดนี้²⁸ ซึ่งทำให้รัฐบาลหันมาสนใจกับการป้องกันการทำลายทรัพยากร และการใช้มาตรการในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเน้นการให้ชุมชนและท้องถิ่นเข้ามาบทบาทในการอนุรักษ์มากขึ้นเพื่อผลในการควบคุมมิให้มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าที่เป็นอยู่ และมาตรการนี้ได้มีการบัญญัติให้เป็นสิทธิ หน้าที่ของประชาชน และของชุมชนตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งจะขอมกล่าวในข้อต่อไป

2.2 มาตรการในการปลูกป่าทดแทนและแนวคิดในเรื่องป่าชุมชน

มาตรการของรัฐบาลไทยในการอนุรักษ์ป่าไม้ ที่กระทำความรู้กับการป้องกันและปราบปราม การทำลายป่าไม้อย่างเข้มงวด ซึ่งมีแนวคิดมาจากการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน ได้แก่ การสนับสนุนให้เอกชนเข้ามาปลูกป่าเศรษฐกิจ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งมีสภาพเสื่อมโทรม ซึ่งโครงการดังกล่าวนี้มีแนวคิดให้เอกชนเข้ามาดำเนินการปลูกป่า โดยปลูกไม้โตเร็ว เช่นยูคาลิปตัส เป็นต้น หรือ ทำสวนป่า

²⁶ ดูหนังสือ ค่วนมากที่ มท.0207/ว.981 เรื่องการควบคุมการสอบสวนคดีเกี่ยวกับป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติ
อื่น ๆ ลงวันที่ 26 กรกฎาคม 2532

²⁷ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2914/2524 2524 ฎ.2087

²⁸ ณรงค์ ใจหาญ. , “การดำเนินการทางกฎหมายกับผู้กระทำละเมิดตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ” วารสาร
นิติศาสตร์ ปีที่ 21 ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2534 หน้า 199

เช่นป่าสัก เป็นต้น และให้สามารถทำไม้ที่ได้มาจากการปลูกป่า หรือสวนป่านี้ได้ ซึ่งหน่วยงานที่ควบคุมเพื่อดำเนินการในเรื่องนี้คือ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์²⁹

การอนุญาตให้เอกชนปลูกป่า หรือทำสวนป่ามีความประสงค์ให้เอกชนปลูกป่าเศรษฐกิจแทนการตัดไม้ธรรมชาติ ซึ่งไม่อาจโค่นความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์ของป่าไม้ในระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน³⁰ ซึ่งนโยบายนี้ดูประหนึ่งว่าเป็นการเพิ่มจำนวนป่าไม้ให้มากขึ้นเพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติที่สูงสูญเสียไป แต่ในทางวิชาการแล้วมีความเห็นไปอีกทางว่า ไม่อาจชดเชยกับระบบนิเวศที่ขาดความสมดุลไป เพราะการเสียพื้นที่ป่าธรรมชาติไปนั้นเป็นการสูญเสียป่าไม้ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืช ซึ่งเป็นสภาพของป่าธรรมชาติที่แท้จริงได้ แต่การปลูกป่าเป็นการปลูกพืชชนิดเดียวจึงยังไม่อาจก่อให้เกิดความสมดุลทางระบบนิเวศได้ ดังนั้น จึงควรมีการปลูกป่าเพื่อให้มีความหลากหลายทางชีวภาพและป้องกันการพังทลายของหน้าดินด้วย ซึ่งวิธีการนี้นำมาเป็นข้อพิจารณาสำหรับการสนับสนุนให้ชาวไทยบนพื้นที่สูงใช้สำหรับการปลูกพืชในบริเวณที่ทำกินเชิงเขาในปัจจุบันนี้

การให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาป่าไม้ และการอนุรักษ์ป่าชุมชน แนวคิดในเรื่องป่าชุมชนและการให้บทบาทแก่ชุมชนในการป้องกันการทำลายป่านั้น เป็นแนวคิดที่เข้ามาสู่การพิจารณาของเจ้าหน้าที่และรัฐบาลมาแล้วไม่น้อยกว่า 10 ปี (เริ่มมีแนวคิดตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ.2530) แต่การดำเนินการตามกฎหมายเพื่อให้การรับรองสิทธิของชุมชนนี้ยังคงไม่ได้ตราเป็นกฎหมายในปัจจุบัน ซึ่งร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนก็ยังคงเป็นร่างกฎหมายที่รอการเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรอยู่³¹

แนวคิดในเรื่องการให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาป่านั้น มิใช่เรื่องใหม่ในบริบททางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ทั้งนี้เพราะในสังคมดั้งเดิม คนกับป่าอยู่ด้วยกัน ดังนั้นการอยู่กับป่าอย่างเกื้อหนุน

²⁹ รายงานประจำปีของกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ.2537 หน้า 36 – 38 ,การปลูกป่ามีเป้าหมายเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าให้ครบร้อยละ 40 ของประเทศ หรือประมาณ 128 ล้านไร่ ซึ่งได้ดำเนินการมาจนถึงปี 2537 แล้วประมาณ 5,172,981.25 ไร่ ซึ่งเป็นการปลูกป่าโดยใช้งบประมาณแผ่นดิน และส่งเสริมให้เอกชนปลูกป่า

³⁰ คู่มือผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ.2535 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม109 ตอนที่ 20 วันที่ 13 ธันวาคม 2535

³¹ ร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ตั้งอยู่บนหลักการที่จะให้มนุษย์อยู่กับป่าอย่างเกื้อกูลและให้องค์กรชาวบ้านเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์และปกป้องป่า ซึ่งองค์กรชาวบ้านนี้จะร่วมมือและประสานกับราชการส่วนภูมิภาคในการดูแลปกป้องการทำลายป่าและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งร่างกฎหมายดังกล่าวสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ซึ่งมุ่งเสริมสร้างความแข็งแกร่งของชุมชนในการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

และอนุรักษ์ทั้งป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ และการบำรุงดิน จึงมีความสมดุลและสอดคล้องตามธรรมชาติ แต่เมื่อสังคมเมืองขยายเข้ามาสู่สังคมชนบท วัฒนธรรมเมืองและการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง และแนวคิดในการจัดการโดยรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐนี้เอง ทำให้หน้าที่ของการดูแลและอนุรักษ์ป่า โอนไปสู่การดำเนินการของรัฐแต่ผู้เดียว ซึ่งความเป็นจริงแล้วก็มีข้อจำกัดหลายอย่างที่จะกระทำ เช่นนั้น และเมื่อรัฐไม่อาจควบคุมและคุ้มครองสภาพธรรมชาติที่ได้รับการทำลายจากประชาชนและ ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมและประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการอนุรักษ์ป่าไม้ ดิน และน้ำ จึงมีความคิดในเรื่องสิทธิชุมชนและป่าชุมชนขึ้น³²

บทบาทหน้าที่ของชาวไทยบนพื้นที่สูงที่จะทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ป่าไม้ ดิน และน้ำ ใน แนวคิดของป่าชุมชน จึงเป็นเรื่องหนึ่งที่รัฐนำมาเป็นวิธีการหนึ่งในการสนับสนุนให้มีโครงการ อนุรักษ์ป่าและสอดคล้องกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 46 และมาตรา 56 ซึ่งให้ชุมชนมีสิทธิที่จะรวมกันเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมถึงการเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการคุ้มครอง สภาพแวดล้อมที่ดี

ส่วนที่ 3 มาตรการอพยพชาวไทยบนที่สูงออกจากป่าอนุรักษ์และจัดที่ดินทำกินให้ใหม่

มาตรการในการควบคุมการอพยพเข้ามาทำกินในป่าอนุรักษ์ หรือแหล่งต้นน้ำลำธารนี้ ถ้า พิจารณาจากบทบัญญัติในกฎหมายแล้ว เห็นได้ว่า กฎหมายมิได้ให้สิทธิราษฎรคนใดเข้าไปในเขต ดังกล่าว เพราะในเขตเหล่านี้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญที่จะต้องรักษาไว้เพื่อประโยชน์ในการรักษา ความสมดุลในระบบนิเวศ และการที่จะยอมให้ประชาชนเข้าไปตั้งถิ่นฐานหรือทำกินในเขตเหล่านี้ จะก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพของป่า ดิน น้ำ อันมีผลกระทบต่อการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน ด้วยเหตุนี้จึงมี แผนงานซึ่งจัดการเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยการอพยพราษฎรในเขตป่าอนุรักษ์ให้ออกมาตั้งถิ่นฐานใน พื้นที่ที่ทางราชการเตรียมไว้

³² การศึกษาในเรื่องป่าชุมชนนี้มีอยู่หลายฉบับ และมีชุมชนตัวอย่าง เช่น รายงานเรื่องป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบล ศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน รายงานโดย จรูญ คำปิ่นนา หรือ ชมรมผู้รักษาป่าชุมชนในจังหวัดเชียงราย ซึ่งดูแลแม่น้ำกก รายงานโดย ประสงค์ คอกกล้าไข ในสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร , “องค์กรชาวบ้านกับการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม” , จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 สิงหาคม - ตุลาคม 2536 , หน้า 15-36 ซึ่งรายงานทั้งสองฉบับนี้ชี้ให้เห็นถึงข้อดีและข้อด้อยของการให้ชุมชนเป็นผู้รักษาป่า และศักยภาพของชาวบ้าน ในการรักษาป่า

การเคลื่อนย้ายประชากรออกจากพื้นที่อนุรักษ์นั้นมิได้กระทำในทุกกรณี ทั้งนี้ เพราะเป็นการยากในทางปฏิบัติ เนื่องจากปัจจัยหลายด้าน ดังนั้นมาตรการดังกล่าวจึงใช้เฉพาะในกรณีที่ปรากฏแน่ชัดว่า การตั้งถิ่นฐานของประชาชนในเขตอนุรักษ์เดิมนั้น จะก่อให้เกิดผลร้ายต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรงจนเกินกว่าที่จะยอมรับได้ และในขณะเดียวกันก็ต้องพิจารณาด้วยว่ามีพื้นที่ที่เหมาะสมที่จะรองรับการย้ายถิ่นจากชุมชนเหล่านี้หรือไม่ด้วย ส่วนประชาชนที่มีได้อพยพก็ต้องมีการควบคุมมิให้มีการกระทำอันเป็นการทำลายทรัพยากรอย่างเข้มงวด

สำหรับชาวไทยบนพื้นที่สูงได้รับผลกระทบจากโครงการอพยพดังกล่าว เช่น เคลื่อนย้ายจากเขตทุ่งใหญ่นเรศวร มาที่อำเภอพบพระ จังหวัดตาก เป็นต้น ซึ่งมีข้อที่น่าจะพิจารณาต่อไปว่า หลักเกณฑ์ของรัฐที่จะนำมาพิจารณาว่ากรณีใดควรที่จะย้ายออกมา และกรณีใดควรที่จะให้ควบคุมไว้มิให้มีการกระทำอันเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติต่อไปนั้น ควรจะมีอย่างไร และประชาชนเหล่านี้ได้รับผลกระทบต่อโครงการดังกล่าวอย่างไร แต่สำหรับในการศึกษาเบื้องต้นของผู้วิจัยที่ได้พบปะพูดคุยกับทั้งชาวไทยที่ได้รับการอพยพมาจากเขตอนุรักษ์ในจังหวัดตาก พบว่าชาวไทยบนพื้นที่สูงบางส่วนยังลักลอบกลับไปทำกินในเขตทุ่งใหญ่นเรศวรอยู่ และการทำกินในเขตที่ทางราชการจัดให้นั้น บางกลุ่มประสบปัญหาของการเพาะปลูกที่ไม่คุ้นกับสภาพการเพาะปลูกที่มีที่ดินจำกัด และไม่อาจทำไร่หมุนเวียนหรือเลื่อนลอยได้ จึงทำให้ผลผลิตไม่เป็นที่พอใจ แต่ผู้วิจัยเองก็มีได้วิเคราะห์ลึกลงไปในปัญหาหรือแนวทางสำหรับเรื่องนี้มากนัก ว่าควรดำเนินการในเรื่องนี้อย่างไร แต่เป็นประเด็นที่น่าสังเกตและทำการวิเคราะห์ต่อไป

ส่วนที่ 4 โครงการของรัฐที่ดำเนินการต่อชาวไทยบนพื้นที่สูงเพื่อบังคับให้เห็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เนื่องจากแนวคิดที่เห็นว่าชาวไทยบนพื้นที่สูงเป็นผู้ทำลายป่าไม้ โดยเฉพาะในเขตอนุรักษ์และการปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งเปลี่ยนมาจากการปลูกฝิ่นนั้น ได้มีการใช้ยาฆ่าแมลง หรือปุ๋ยวิทยาศาสตร์ทำให้คุณภาพของดิน และน้ำเสื่อมเสียไป จึงควรต้องควบคุมและพัฒนาชาวไทยบนพื้นที่สูง และแผนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินี้ ได้รับการกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่แผนที่ 6 เป็นต้นมา

กล่าวโดยเฉพาะแผนการดำเนินการนั้น มีทั้งแผนการปราบปรามอย่างเข้มงวดกับชาวไทยบนพื้นที่สูงโดยการจับกุม และดำเนินคดีกับชาวไทยบนพื้นที่สูงที่ทำการบุกรุกแล้วอาจทำไร่เลื่อนลอยในเขตป่าต้นน้ำลำธาร หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ซึ่งแผนในการป้องกันการตัดไม้ทำลายป่านี้เริ่มกำหนดไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา ซึ่งหน่วยราชการที่รับผิดชอบในเรื่องนี้โดย

ตรงคือ กรมป่าไม้ กรมตำรวจ กรมการปกครอง และกองทัพบก โดยร่วมมือกันในแต่ละพื้นที่ที่มีการตัดไม้ทำลายป่าในเขตป่าอนุรักษ์

ส่วนแผนในการส่งเสริมและสร้างจิตสำนึกให้ชาวไทยบนพื้นที่สูงได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของคณนั้น มีแผนงานหลักอยู่สองงานด้วยกันคือ

(1) ให้มีการศึกษาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในพื้นที่เป้าหมายทั้งหมด เพื่อจำแนกพื้นที่เป้าหมายและวางแผนการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูง เพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(2) ให้มีการจัดทำแผนการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูงและมีการจัดการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูงให้เป็นไปตามแผนการใช้ที่ดิน รวมทั้งมีการวางแผนการสำรวจและจัดหาที่ดินรอบ ๆ ในกรณีที่มีการอพยพประชากรกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งหน่วยงานที่ดูแลในเรื่องนี้ นอกจากกรมประมงสงเคราะห์และกรมป่าไม้แล้ว ยังมีคณะทำงานชาวเขาอำเภอ และคณะกรรมการชาวเขาระดับจังหวัด ซึ่งปลัดกระทรวงมหาดไทย แต่งตั้งเพื่อดำเนินงานให้สอดคล้องกับนโยบาย และแผนปฏิบัติการของคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชาวเขา และการปลูกพืชสพดิก (อชส)

สำหรับการจัดระบบการอนุรักษ์การใช้และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 28 พฤษภาคม 2528 และวันที่ 21 ตุลาคม 2529 ว่าด้วยการใช้ที่ดินในเขตลุ่มน้ำ ปิง วัง ยม น่าน เพื่อให้มีการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และควบคุมการใช้ที่ดิน มีแนวทางในการดำเนินการดังนี้

ก. การอยู่อาศัยและทำกินบนพื้นที่สูง ให้เป็นไปตามแผนการใช้ที่ดินในมาตรการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ดังนี้

พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำ 1 เอ หมายถึง พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 ที่ยังมีสภาพป่าสมบูรณ์ ซึ่งต้องสงวนรักษาไว้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร และทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ หลักเกณฑ์การใช้ที่ดินคือ ห้ามมิให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะป่าไม้รูปแบบอื่นโดยเด็ดขาด ห้ามการอนุญาตให้ทำไม้ และให้ป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างเข้มงวด และในพื้นที่ลุ่มน้ำ ปิง วัง ยม น่าน ห้ามมิให้มีการอยู่อาศัยในบริเวณลุ่มน้ำนี้เด็ดขาด

พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำ 1 บี หมายถึง พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 ซึ่งสภาพป่าส่วนใหญ่ในพื้นที่ถูกทำลาย หรือเปลี่ยนแปลงไปเพื่อการใช้ที่ดินรูปแบบอื่นก่อนหน้าปี 2525 และการใช้ที่ดินที่ดำเนินการไปแล้ว ต้องมีมาตรการควบคุมเป็นพิเศษ หลักเกณฑ์การใช้ที่ดิน คือ พื้นที่ที่ได้รับการประกอบกสิ

กรรมไปแล้วให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณากำหนดการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

ส่วนพื้นที่ที่ได้พัฒนาเพื่อทำแหล่งพักผ่อนรูปแบบต่าง ๆ หากมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงต้องให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติและรักษาไว้ ซึ่งลักษณะทางนิเวศและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ

พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 2 หมายถึง พื้นที่ที่มีการใช้ที่ดินที่อนุญาตให้มีการทำเหมืองแร่ หรือกิจการป่าไม้ ควรอนุญาต แต่ต้องมีการควบคุมมิให้เกิดความเสียหายแก่แหล่งต้นน้ำลำธาร

ควรหลีกเลี่ยงการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม และให้กรมป่าไม้ดำเนินการปลูกป่าบริเวณที่ถูกทำลายโดยด่วน

พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 3 หมายถึง พื้นที่ที่อนุญาตให้มีการใช้พื้นที่ด้านกิจการป่าไม้ เหมืองแร่ กสิกรรม หรือกิจการอื่น ๆ ได้ แต่ต้องมีการควบคุมให้เป็นไปตามหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างเข้มงวด

พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 4 และชั้น 5 หมายถึง พื้นที่ที่มีการขอใช้พื้นที่ให้อนุญาตได้ตามปกติ แต่มีข้อเสนอแนะในการใช้พื้นที่ว่าควรปลูกพืชประเภทใด ในพื้นที่ลาดชันต่างกัน

ข. การอยู่อาศัยและการทำกินของชาวเขามบนพื้นที่สูง ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขตอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ให้เป็นไปโดยสอดคล้องและเหมาะสมกับกฎระเบียบของทางราชการ ข้อเท็จจริงในพื้นที่และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และในกรณีที่มีการโยกย้ายชุมชนบนพื้นที่สูงให้คำนึงถึงงบประมาณในการดำเนินการ ความเหมาะสมของพื้นที่รองรับ ผลติและผลเสียที่จะเกิดขึ้น ส่วนในกรณีที่มีความจำเป็นให้ชาวเขาอยู่ในพื้นที่เดิม ซึ่งเป็นพื้นที่มีกฎระเบียบห้ามไว้ สำนักงานรักษาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) จะพิจารณาเสนอให้คณะอนุกรรมการแก้ไขพืชเสพติด และคณะรัฐมนตรีพิจารณาดกกลางใจทางนโยบายต่อไป

นอกจากการกำหนดพื้นที่เป้าหมาย 20 จังหวัด ตามที่ได้กล่าวไว้แล้ว ทางราชการยังได้กำหนดลักษณะของสภาพชุมชนออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เป็นชุมชนที่มีการจัดตั้งหมู่บ้าน และทำกินอย่างถูกต้องตามระเบียบของทางราชการแล้ว

กลุ่มที่ 2 เป็นชุมชนที่จัดตั้งในเขตที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการ แต่มีศักยภาพที่จะจัดตั้งเป็นหมู่บ้านถาวร โดยมีคุณสมบัติที่เหมาะสมดังนี้

- 1) ชุมชนที่จัดตั้งขึ้นต้องไม่เกิดผลเสียต่อความมั่นคงแห่งชาติ ด้านการป้องกันประเทศ
- 2) เป็นชุมชนที่มีหน่วยงานของรัฐเข้ามาดำเนินงานในลักษณะถาวรหรืออย่างถาวร และชุมชนนั้นยอมรับการพัฒนา และสามารถช่วยเหลือตนเองได้ตามแนวทางของรัฐ
- 3) เป็นชุมชนที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ที่มีความเหมาะสม ในการจัดสรรที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัย โดยพิจารณาตามหลักวิชาการ และหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 4) ลักษณะของชุมชนต้องสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2457 และพระราชบัญญัติหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง พ.ศ. 2522
- 5) เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีขนาดประมาณ 50 หลังคาเรือน และมีการตั้งบ้านเรือนตลอดจนที่ทำกินในลักษณะมั่นคงถาวรในบริเวณนั้น โดยไม่มีการอพยพเคลื่อนย้ายไม่ต่ำกว่า 10 ปี

กลุ่มที่ 3 เป็นชุมชนที่จัดตั้งในเขตที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากทางราชการ และยังไม่มีความศักยภาพที่จะจัดตั้งเป็นหมู่บ้านถาวร

กลุ่มที่ 4 เป็นชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเป็นพิเศษตามนโยบายของทางราชการ โดยได้รับอนุญาตจากคณะรัฐมนตรี

นอกจากนี้ ยังมีโครงการของกรมป่าไม้ ซึ่งสนับสนุนให้มีการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าแหล่งต้นน้ำลำธาร เรียกว่า “โครงการปลูกป่าไม้เมืองไทย เติบโตฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร (รฟต.) 2535 - 2539” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขต้นน้ำลำธารทางภาคเหนือของประเทศไทย โดยมีการริเริ่มดำเนินการป้องกันป่าต้นน้ำลำธารที่เหลือน้อย และปลูกป่าฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารที่ถูกบุกรุกทำลายไปให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยเร็ว รวมทั้งให้มีการจัดระเบียบชุมชน และการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตต้นน้ำลำธารให้เหมาะสม โครงการนี้เป็นประโยชน์แก่ชาวไทยบนพื้นที่สูง ในการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินป่าไม้ และฟื้นฟูรักษาป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป

อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัตินั้น การดำเนินการมักจะตอบสนองนโยบายของรัฐบาลในการปลูกป่า มากกว่าจะเป็นการตอบสนองความต้องการของชาวไทยบนพื้นที่สูง ทั้งนี้เพราะการกำหนดการดำเนินการเกิดขึ้นโดยคณะกรรมการซึ่งเป็นชาวไทยพื้นราบส่วนใหญ่ ส่วนชาวไทยบนพื้นที่สูงจะอยู่ในฐานะผู้ร่วมปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนการที่ได้กำหนดมาแล้วเท่านั้น จึงเป็นปัญหาว่าจะสนองความต้องการของคนไทยบนพื้นที่สูงจริงหรือไม่

นอกจากหน่วยงานราชการแล้ว องค์กรเอกชนอื่นก็ยังสามารถจัดให้มีโครงการเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวไทยบนพื้นที่สูงเช่น

โครงการหลวงภาคเหนือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้นำในการเร่งรัดพัฒนาชาวไทยบนพื้นที่สูงอย่างต่อเนื่องตลอดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 โดยมีโครงการที่รู้จักกันคือ “โครงการหลวงภาคเหนือ” โดยมีเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่สองประการคือ การลดการทำลายทรัพยากรธรรม คือ ป่าไม้ และแหล่งต้นน้ำลำธาร และการรักษาดินเพื่อให้พื้นที่ให้ถูกต้องคือ ให้ป่าอยู่ในส่วนที่ควรเป็นป่า และทำไร่ในส่วนที่ควรเพาะปลูก อย่าให้สองส่วนนี้รุกร้ากัน และในปัจจุบันมีโครงการพัฒนาต่าง ๆ อีกมากมาย

ในการดำเนินการตามนโยบายนี้ กรมพัฒนาที่ดินเป็นผู้ร่วมกับโครงการหลวงภาคเหนือ ในด้านการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ราษฎร และชาวไทยบนพื้นที่สูง และดำเนินการพัฒนาที่ดินด้านวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำ การปรับปรุงดิน การพัฒนาแหล่งน้ำ การจัดระบบชลประทานบนพื้นที่ภูเขา การกำหนดชนิดพืช และการจัดระบบการปลูกพืช การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ถูกต้องเหมาะสมกับสมรรถนะที่ดิน ตลอดจนการสนับสนุนและจัดสร้างสาธารณูปโภคประเภทต่าง ๆ

โครงการพัฒนาออยคอง เป็นโครงการที่เข้าไปดำเนินการเพื่อป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า การแก้ไขปัญหายาเสพติด รวมทั้งปัญหาประชากร ตลอดจนความมั่นคงให้แก่ภูมิภาคในแนวชายแดน ซึ่งมีกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในเป็นองค์กรประสานงาน ซึ่งได้รับความร่วมมือทั้งหน่วยงานราชการและเอกชน และดำเนินการเสร็จลุ่วงไปภายในปี 2533 โดยการลดการปลูกพืชเลื่อนลอยและส่งเสริมการพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ป่าอย่างเป็นระบบ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แก่ประชาชนพัฒนาประชากรให้มีส่วนร่วมร่วมกับส่วนราชการในการพัฒนาพื้นที่โดยใช้วิธีการที่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม และพัฒนาออยคองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับประเทศ

3.3. ผลกระทบจากการพัฒนาชาวเขา : วิฤตการณ์และแนวโน้มของปัญหา

จากความพยายามของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาสถานะความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และการศึกษา ให้แก่ชาวเขาในระยะเวลาเกือบ 40 ปี ที่ผ่านมา ซึ่งทำให้ชาวเขามีโอกาสได้รับการศึกษาสูงได้สัมผัสชาวพื้นราบมีสภาพความเป็นอยู่ สุขภาพอนามัยใกล้เคียงกับชาวพื้นราบ แต่ในทางกลับกัน ผลจากการพัฒนาได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม และวิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจหลายประการ ซึ่งนักวิชาการที่มีประสบการณ์ในการทำงานกับชาวเขา เช่น จันทบูรณ์ สุทธิ^{๓๓} มีความเห็นว่าจากการพัฒนาชาวเขาที่ได้ดำเนินการไปแล้ว ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและอาจจะก่อให้เกิดวิฤตการณ์หรือผลกระทบที่สร้างปัญหาใหม่ขึ้น ดังนี้

(1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าไม้ / น้ำ)

การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำการเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผาแบบไร่เลื่อนลอย มีน้อยลงจนแทบจะไม่พบเห็นการเกษตรแบบนี้อีกแล้วในปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยรวมหลายประการ เช่น การขาดแคลนพื้นที่ทำกินประเภทป่าดงดิบ การขยายตัวของพื้นที่ปลูกป่าเพื่อการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารของกรมป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือ และโดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของแม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน การใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดกวดขันจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และการส่งเสริมการเกษตรที่มีการเน้นหนักพืชเศรษฐกิจ (Cash Crops) โดยวัตถุประสงค์ที่จะใช้เป็นพืชทดแทนฝิ่น ในแง่ของรายได้สำหรับชาวเขากลุ่มที่ปลูกฝิ่นเป็นพืชเศรษฐกิจ คือ แม้ว ยา อีโก้ ลิซอ และมุเซอ ซึ่งชาวเขากลุ่มนี้ปัจจุบันได้หันเหรูปแบบการเกษตรของพวกเขาจากการทำไร่เลื่อนลอย (Shefting Cultivation) มาสู่รูปแบบไร่หมุนเวียน (Cyclical Bush Fallow Cultivation หรือ Land Rotation) แทน และบางแห่งมีการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบถาวร (Permanent Landuse) โดยเฉพาะในพื้นที่ที่สามารถใช้เครื่องจักรกลแทนแรงงานคน

การปลูกสวนป่าของทางราชการรุกเข้าไปในพื้นที่ทำกินแบบไร่หมุนเวียนของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งจากประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลานานหลายชั่วอายุคนนั้น ระบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของพวกเขาแบบไร่หมุนเวียนจะถูกจัดการให้มีความเหมาะสมกับขนาดของครัวเรือนที่เป็นอยู่ ดังนั้นการที่พื้นที่ส่วนหนึ่งของพวกเขาถูกทางราชการนำเอาไปปลูกสร้างสวนป่าจึงทำให้พวกเขาเกิดภาวะขาดแคลนผลผลิตของพืชต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการบริโภคและการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เพราะจำนวนพื้นที่ถือครองของพวกเขาลดลงส่งผลให้การพักตัวของพื้นที่สั้นลง นั่นคือ

^{๓๓} จันทบูรณ์ สุทธิ, ประสบการณ์และการพัฒนาการในการทำวิจัยเกี่ยวกับชาวเขา, ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 14 ฉบับ 3-4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2533)

คุณภาพของดินในพื้นที่ที่ใช้ทำไร่หมุนเวียนที่พวกเขาจะมีการใช้ประโยชน์ในต่อไปต่ำลง และดินขาดความอุดมสมบูรณ์เท่าที่ควรจะเป็น ในกรณีที่พื้นที่ไม่มีการพักตัวนานเพียงพอที่จะสะสมอินทรีย์วัตถุ (Organic Matter) ที่ประกอบไปด้วยสารอาหารของพืช (Fiant Nutrients) ที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช

การปลูกสร้างสวนป่าพื้นที่ต้นน้ำลำธารโดยการใช้พันธุ์ไม้เพียงสองชนิด อันได้แก่สนสองใบ (Pinus merkusi Jung & Virese) และสนสามใบ (Pinus Kesiya Royle ex Gordon) อันเป็นพันธุ์ไม้ที่ชาวเขาเผ่าเมว ซึ่งเผ่าสังเกตพฤติกรรมของต้นสนมานานหลายปี ได้สรุปว่า การปลูกสร้างสวนป่าบนพื้นที่สูงโดยการใช้ไม้สนนั้นจะเกิดปัญหาอย่างแน่นอนในอนาคต โดยเฉพาะปัญหาเรื่องน้ำ เพราะไม้สนเป็นไม้ที่จะไม่อุ้มน้ำ (ลำต้นมีแต่น้ำมัน) บริเวณโคนต้นสนพันธุ์ไม้ชนิดอื่นไม่สามารถที่จะเจริญงอกงามขึ้นมาได้ เพราะใบสนที่ร่วงหล่นมาเป็นเวลา 3 ปี ไม่น่าเปื่อยสลายตัว ทำให้สัตว์ที่ยังชีพด้วยการบริโภคใบของต้นไม้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในป่าชนิดนี้ได้ นอกจากนี้นกป่านานาชนิดก็ไม่สามารถอาศัยอยู่ในป่าสนได้ โดยเฉพาะนกที่บริโภคผลไม้เป็นอาหารหลักจะส่งผลต่อระบบนิเวศวิทยาในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว

(2) ด้านการเกษตรกรรม

จากการพัฒนาชาวเขาโดยโครงการทางด้านเกษตรกรรมต่าง ๆ ได้มีการสนับสนุนให้ชาวเขาปลูกพืชเศรษฐกิจ (Cash Crops) ในระบบแบบพืชเดี่ยว หรือ Single Cropping System เข้าแทนที่ระบบการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมที่เป็นระบบการปลูกพืชแบบผสม (Mixed Cropping System) ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนวัฒนธรรมการปลูกพืชของชาวเขา (รวมถึงการเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจซึ่งเดิมเป็นการทำการเพาะปลูกแบบยังชีพ เป็นการปลูกพืชขาย ซึ่งจะหลุดต่อไปในประเด็นของเศรษฐกิจ) ซึ่งส่งผลด้านเกษตรดังนี้

ในการปลูกพืชเศรษฐกิจบนภูเขาบางชนิด อาทิเช่น กะหล่ำปลี มะเขือเทศ จะมีการใช้สารเคมีประเภทปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืชเป็นจำนวนมากมากกว่าจะปลูกพืชในพื้นที่ราบ ทั้งนี้เพราะว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจดังกล่าวบนภูเขา มักจะเป็นการปลูกแบบนอกฤดู (Off Season) และนิยมใช้พันธุ์ลูกผสม (Hybrid Germplasms) ที่ให้ผลผลิตสูงแต่มีความอ่อนแอต่อโรคแมลง และตอบสนองต่อการใส่ปุ๋ยมากกว่าพืชที่เป็นพันธุ์แท้ (Pure Breed Germplasms) ซึ่งแน่นอนว่าพืชพันธุ์ลูกผสมนี้จะต้องใส่ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชมากกว่าพืชพันธุ์แท้ ประกอบกับการปลูกพืชนอกฤดูกาลที่ไม่ใช่เป็นการเพาะปลูกตามฤดูกาลที่พืชเคยชินอยู่ พืชก็จะอ่อนแอขาดความต้านทานต่อโรค แมลง ศัตรูพืชมากกว่าปกติ ซึ่งการใช้สารเคมีประเภทปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืชในระดับที่สูงกว่าปกติ นอกจากจะก่อให้เกิด

เกิดปัญหามลภาวะ (Pollution) ต่อชาวไทยพื้นราบแล้ว ยังเป็นอันตรายต่อชาวเขาอีกด้วย โดยเฉพาะยาปราบศัตรูพืชตัวอย่างเช่น การเสียชีวิตของชาวเขาเผ่าอีเก้อ บ้านคอยช้าง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เมื่อประมาณ 4 - 5 ปีก่อน ที่เสียชีวิตภายในปีเดียวกันถึงกว่า 20 คน ซึ่งแพทย์ที่ได้ศึกษากรณีได้ลงความเห็นไว้ว่า ผู้ที่เสียชีวิตนั้นมีสาเหตุมาจากใช้ยาปราบศัตรูพืชที่ไม่ถูกวิธี ชาวเขาเผ่าอีเก้อที่ปลูกมะเขือเทศ ชาวเขาเผ่าอีเก้อบางคนให้ข้อมูลว่าในการปลูกมะเขือเทศนอกฤดูกาลแต่ละครั้ง พวกเขาจะทำการปราบศัตรูพืชเป็นจำนวนทั้งสิ้นถึง 20 ครั้ง ซึ่งในการปลูกมะเขือเทศตามปกตินั้นจะมีการใช้ยาปราบศัตรูพืชในจำนวนที่น้อยครั้งกว่า

ปัจจุบันชาวเขาบริเวณคอยช้างทุกเผ่าได้ตระหนักถึงพิษของยาปราบศัตรูพืชแล้ว จะเห็นได้จากอัตราค่าจ้างแรงงานของคนงานธรรมดาจะมีอัตราตั้งแต่ 30 - 40 บาทต่อวัน แต่อัตราค่าจ้างฉีดพ่นยาปราบศัตรูพืชจะสูงกว่าเป็น 70 - 100 บาทต่อวัน ซึ่งขึ้นอยู่กับความยากง่ายหรือความเสี่ยง

การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ มีส่วนต่อการทำลายระบบนิเวศวิทยาของรูปแบบการเพาะปลูกพืชแบบเดิมที่ใช้กันอยู่ในกลุ่มชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง และลัวะ ซึ่งได้แก่ ระบบการปลูกพืชแบบไร่หมุนเวียนที่กล่าวกันว่าเป็นระบบการปลูกพืชที่มีการอนุรักษ์มากที่สุดบนพื้นที่สูง การปลูกพืชเศรษฐกิจ กะหล่ำปลี และมะเขือเทศ ในหมู่บ้านกะเหรี่ยง และลัวะ อำเภอแม่สะเรียงและอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้วงจรของการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เป็นไปตามแบบดั้งเดิม

(3) ระบบเศรษฐกิจ

ในขณะที่ภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวเขามันพื้นที่สูง ได้รุดหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้งนั้นได้เริ่มมีปรากฏการณ์บางอย่างทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม จนมีแนวโน้มว่าปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้จะกลายเป็นปัญหาที่สำคัญบนพื้นที่สูงต่อไปในอนาคต คือ

การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ (Cash Crops) ในระบบการปลูกพืชแบบเดี่ยว (Mono หรือ Single Cropping System) เข้าแทนที่ระบบการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมของชาวเขาเพื่อขายเป็นรายได้และมุ่งหวังที่จะให้ชาวนำเอารายได้ที่ได้จากการปลูกพืชเศรษฐกิจไปซื้อหาสิ่งของที่จำเป็นต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน อันเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Money Economy) ที่คล้ายกับรูปแบบระบบเศรษฐกิจของคนพื้นราบส่งผลให้ชาวเขาจะต้องพึ่งพาสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเรื่องระบบการตลาดของพืชส่งเสริม ทำให้ชาวเขาเสี่ยงต่อการล้มละลาย ถ้าราคาของพืชผลไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์เอาไว้ดังเคย ปรากฏว่ามีตัวอย่างเช่น กรณีการเข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2529 เนื่องจากพวกเขาประสบปัญหาขาดทุนในการปลูกฝ้าย (ซึ่งปลูกเพียง

ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ
โดย ผศ.พรณิภา บุรพาชีพ ผศ.วิลาสินี อโนมะศิริ รศ.ณรงค์ ใจหาญ

อย่างเดียว) ที่เป็นสืบเนื่องมาจากการออกกฎหมายที่กีดกันการค้ากับประเทศอื่นทางด้านสิ่งทอของ
ประเทศสหรัฐอเมริกา^{๓๓}

นอกจากชาวเขาจะต้องพึ่งพาสังคมภายนอกเพราะพวกเขาเปลี่ยนแปลงระบบการปลูกพืชที่
ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไปด้วย หรือการที่พวกเขาเพิ่มความเสี่ยงในการปลูก
พืชเศรษฐกิจแล้ว การปลูกพืชในระบบการปลูกพืชแบบเดียวทำให้พืชพันธุ์ (Germplasms) ต่าง ๆ ที่
พวกเขาเคยปลูกอยู่สูญหายไปเพราะหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจจำนวนไม่กี่ชนิดพันธุ์ ซึ่งพันธุ์พืชเหล่านี้
ล้วนแต่เป็นพันธุ์พืชที่ได้จากการปรับตัวมาเป็นเวลาอันยาวนานจนเหมาะสมกับการเพาะปลูกบนพื้นที่
สูง

สิ่งที่ขาดไม่ได้ในการพัฒนาให้ชาวเขามีสภาพความเป็นอยู่ที่ใกล้เคียงกับชาวพื้นราบ คือ การ
คัดค้านเข้าสู่หมู่บ้านชาวเขา ทำให้ชาวเขาเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยอัตโนมัติจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม
ล้อมหรือจากคนไทยพื้นราบ โดยการโฆษณาส่งเสริมจากผู้ประกอบการ สิ่งของที่ไม่เคยมีหรือไม่
จำเป็นก็กลายเป็นสิ่งของจำเป็น เช่น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ และสินค้าเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ซึ่งผล
ของความเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ดังกล่าวนี้ คือ การเปลี่ยนวิถีชีวิตจากแบบเดิมที่เป็นแบบพึ่งพาตนเองมา
เป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราและมีการพึ่งพาสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้ชาวเขาเกิดปัญหาว่า
“ทำไมทางราชการยิ่งพัฒนาพวกเรา พวกเรายิ่งจนลง”

นอกจากการพึ่งพาสังคมภายนอกมากขึ้น พื้นที่ทำกินน้อยลง ค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนไป
ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดกิจกรรมใหม่อีก 2 ประเภท ซึ่งถือเป็นประสบการณ์ใหม่ที่ชาวเขาได้เรียนรู้
และเข้าไปมีส่วนร่วมมากขึ้นในระยะหลัง ได้แก่ การรับจ้างแรงงานและการตั้งร้านค้า ในส่วนของ
การรับจ้างแรงงานนั้น ในปัจจุบันมีชาวเขารับจ้างแรงงานมากขึ้น

นอกจากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาชาวเขาด้านต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วยัง
ปรากฏว่ามีปรากฏการณ์ด้านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น อันส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติด้วยเช่นกัน เช่น
ปัจจุบันเกิดค่านิยมในการปลูกสร้างบ้านเพื่อใช้เป็นสถานที่พักผ่อนบนภูเขาในสภาพที่เป็นธรรม
ชาดอย่างสมบูรณ์ของชาวไทยพื้นราบ จึงทำให้เกิดการกว้านซื้อที่ดินบนภูเขาตามจังหวัดต่าง ๆ ของ
ภาคเหนือ การที่ชาวเขาปัจจุบันนิยมขายที่ดินให้แก่นายทุนที่ให้ราคาที่ดินในระดับที่สูงกว่าปกติ
แน่นอนว่าปัญหาเรื่องการขาดแคลนที่ทำกินสำหรับชาวเขาจะต้องมีขึ้นอย่างแน่นอนในอนาคต

^{๓๓} จันทบูรณ์ สุทธิ , เพิ่งอ้าง , หน้า 15.

นอกจากนี้ จากการที่ชาวเขาแต่ละเผ่ามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมที่เป็นของตนเอง และมีความแตกต่างกันแต่ละเผ่า จึงเป็นที่สนใจของชาวพื้นราบทั้งคนไทยและต่างประเทศให้เข้าไปศึกษาและเยี่ยมชม และโดยเฉพาะเมื่องานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาทางด้านมานุษยวิทยาได้มีการเผยแพร่ไปยังชาวต่างประเทศ ที่ก่อให้เกิดธุรกิจการนำเที่ยวชมวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ รวมถึงการท่องเที่ยวเดินป่า (Trekking Tour) ตามเส้นทางที่ผ่านหมู่บ้านชาวเขาซึ่งจากการศึกษาของ ปุสดี อาคมานนท์ มอนซอน เกี่ยวกับผลกระทบการท่องเที่ยวเดินป่ามีผลต่อสภาวะแวดล้อมและประชาชนท้องถิ่นชี้ให้เห็นว่า ชาวเขากลุ่มหนึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมนี้ และพื้นที่ป่าไม้และธรรมชาติบางส่วนที่ถูกครอบงำจากกิจกรรมดังกล่าวเช่นกัน แต่ในทางกลับกันการท่องเที่ยวเดินป่าก็ได้สร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่นและชาวเขาก็คอยมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะส่งผลกระทบต่อพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ปัญหาการเพิ่มประชากรของชาวเขา ซึ่งมีสาเหตุหลัก 2 ประการ ประการแรกเนื่องจากอัตราการเกิดของชาวเขามีอัตราค่อนข้างสูง ซึ่งการลดอัตราการเกิดของประชากรชาวเขาก็เป็นเป้าหมายที่สำคัญที่รัฐบาลดำเนินการอยู่ ส่วนปัจจัยประการที่สอง ที่ทำให้มีประชากรชาวเขาเพิ่มจำนวนคือ มีชาวเขาอพยพมาจากที่อื่นมาแทนที่ชาวเขาส่วนหนึ่งที่อพยพลงมาอยู่พื้นราบ และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ³⁴

3.4. บทวิเคราะห์

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตที่ควรจะได้รับการพิจารณาต่อไปในประเด็นเรื่องบทความของชาวไทยพื้นสูง กับการอนุรักษ์ และรักษาสภาพแวดล้อม ดังนี้

3.4.1. ชาวไทยบนพื้นที่สูงที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่คุ้มครอง ทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะแหล่งต้นน้ำลำธารจริงหรือ ซึ่งในประเด็นนี้เห็นได้ว่ามีรายงานศึกษาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นที่สนับสนุนและโต้แย้งข้อความดังกล่าว เพราะวัฒนธรรมในการปลูกพืชของแต่ละเผ่าต่างกัน นอกจากนี้ยังไม่มีมารวบรวมสถิติที่พอเชื่อถือได้ว่า มีประชากรชาวไทยบนพื้นที่สูงจำนวนเท่าไรที่ดำรงชีวิตอยู่ในป่าอย่างทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในการศึกษาเพื่อหาคำตอบในเรื่องนี้ ควรต้องแยกพิจารณาทั้งในด้านวัฒนธรรมของชนเผ่า สภาพชุมชน และแนวทางการดำรงชีวิตที่ปรับเปลี่ยนไป เนื่องจากการพัฒนาของระบบเศรษฐกิจ และโครงการของรัฐอื่น ๆ รวมทั้งนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วย

³⁴ สมิต วงศ์ประเสริฐ , ข่าวสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มีนาคม 2527) หน้า 34 - 48.

นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาต่อไปอีกว่า การทำลายทรัพยากรนั้น เกิดจากการได้รับการจ้างวานจากนายทุนพื้นราบหรือไม่ เพราะส่วนใหญ่แล้ว ความจำเป็นของชาวไทยบนพื้นที่สูงที่ใช้ไม้ นอกจากการปลูกบ้านแล้วไม่น่าจะมีมาก แต่การที่ลักลอบตัดไม้อาจเป็นเพราะต้องการรายได้เสริมโดยการขายไม้เถื่อนให้แก่นายทุนที่รับซื้อก็ได้

3.4.2. โครงการพัฒนาทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่แนะนำให้แก่ชาวไทยบนพื้นที่สูงนั้นเหมาะสมกับการอนุรักษ์แบบไหน แนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกัน และเป็นไปในทางเดียวกัน ทั้งนี้คงจะเห็นได้จากแนวนโยบายที่จะเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ โดยการส่งเสริมให้ปลูกป่า หรือทำสวนป่านั้นต้องอาศัยพื้นฐานทางวิชาการในด้านการอนุรักษ์เป็นหลัก ทั้งนี้เพราะการเพาะปลูกป่าเพื่อทดแทนพืชเศรษฐกิจนั้น จะได้ประโยชน์ในการสร้างงานและทำรายได้ให้แก่ชาวไทยบนพื้นที่สูงมากกว่าการเพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ หรือการอพยพชาวไทยบนพื้นที่สูงออกมาจากพื้นที่เดิม และให้มาทำการเพาะปลูกแบบพืชเศรษฐกิจ ซึ่งต้องอาศัยเทคโนโลยีการผลิต จะเป็นการทำลายวัฒนธรรมในการอนุรักษ์ป่า และการปลูกพืชหมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง หรือขมุ หรือไม

แนวทางในการวิเคราะห์กรณีนี้ควรต้องพิจารณาประกอบกัน ทั้งในด้านของวิชาการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ และในขณะเดียวกันต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมของสภาพวัฒนธรรม และทุนในการผลิตของชาวไทยบนพื้นที่สูงที่จะนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ด้วย

3.4.3. ความร่วมมือของชุมชนชาวไทยบนพื้นที่สูงต่อการกำหนดโครงการ และการปฏิบัติให้เป็นไปตามการวางแผนการใช้ที่ดินและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวได้ว่าในอดีตจนถึงปัจจุบัน การกำหนดนโยบาย และแผนในการดำเนินการที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้น มีลักษณะที่เป็นการกำหนดจากบนมาสู่ล่าง และข้อมูลที่น่าเสนอเพื่อการตัดสินใจส่วนใหญ่เป็นข้อมูลที่มีได้สะท้อนมาจากตัวของชาวไทยบนพื้นที่สูงเอง แม้ว่าการดำเนินการเกี่ยวกับชาวไทยบนพื้นที่สูง จะมีคณะดำเนินงานระดับอำเภอเข้ามาประสานกับจังหวัด และระดับชาติ แต่ด้วยอุปสรรคในด้านการเดินทาง และภาษาที่ใช้ติดขัด จึงทำให้ข้อมูลที่ได้รับนั้นเพื่อการตัดสินใจ และการประสานความร่วมมือของชาวไทยบนพื้นที่สูง จึงยังไม่อาจเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไข และสถานการณ์เช่นในปัจจุบัน

3.4.4. การอพยพย้ายถิ่นของชาวไทยบนพื้นที่สูง และการห้ามการเคลื่อนย้ายที่อาศัยเพื่อผลในการควบคุมคน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในแหล่งต้นน้ำลำธาร จะขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน

ที่ห้ามมิให้มีการอพยพชนกลุ่มน้อยหรือไม่ ความจริงแล้วชาวไทยภูเขาเหล่านั้นตามกฎหมายเป็นพลเมืองชาวไทย ซึ่งย่อมมีเสรีภาพในการเดินทาง และประกอบอาชีพ แต่การที่ชาวไทยบนพื้นที่สูงยังไม่ได้รับสัญชาติไทย เพราะผลของพระราชบัญญัติสัญชาติ และนโยบายเรื่องความมั่นคงในอดีต ทำให้การปฏิบัติต่อชาวไทยบนพื้นที่สูงมีลักษณะเป็นการดำเนินการต่อเขาเหล่านั้นในฐานะคนต่างชาติ ทั้ง ๆ ที่เขาเหล่านั้นมีสิทธิเป็นคนไทยเช่นเดียวกับคนพื้นราบ ดังนั้นจึงควรพิจารณาว่า การย้ายถิ่นของชาวไทยภูเขาลงมาบนพื้นราบ อันอาจเป็นปัญหาอุปสรรคในการดำรงชีวิตอยู่ดั้งเดิมของเขานั้น จะมีผลกระทบต่อหลักสิทธิมนุษยชนเพียงใด และรัฐบาลไทยมีสิทธิดำเนินการในเรื่องนี้ภายในกรอบอะไรบ้าง

3.4.5. องค์การของรัฐได้ประสานงานในการดำเนินการเกี่ยวกับชาวไทยบนพื้นที่สูงอย่างเข้าใจ และมีประสิทธิภาพเพียงใด เนื่องจากมีองค์กรของรัฐที่ทำหน้าที่ในการสงเคราะห์ และให้บริการแก่ชาวไทยบนพื้นที่สูงหลายหน่วยงาน และแต่ละหน่วยงานมีทัศนะ และภาพลักษณะของชาวไทยบนพื้นที่สูงต่างกัน และในความต่างกันในบางเผ่าก็ได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธต่างกันจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยทั่วไปแล้ว องค์กรที่ทำหน้าที่ป้องกันและปราบปรามชาวไทยบนพื้นที่สูงเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า หรือการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดจะมีทัศนคติในเชิงลบกับชาวไทยบนพื้นที่สูงเหล่านี้ แต่องค์กรที่ทำหน้าที่ในด้านให้การสงเคราะห์ หรือให้บริการในด้านการศึกษา หรืออนามัยจะมีทัศนคติในเชิงบวกแก่บุคคลเหล่านี้ แต่ข้อที่เป็นช่องว่างประการหนึ่งก็คือ ในหน่วยงานที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับชาวไทยบนพื้นที่สูงนี้ ยังไม่มีตัวแทนของชาวไทยบนพื้นที่สูงเข้าไปเป็นกรรมการในการดำเนินการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นปัญหาของชาวไทยบนพื้นที่สูงจึงยังไม่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงทิศทางของการพัฒนาชาวเขาเท่าที่ผ่านมาอาจกล่าวได้ว่าชาวเขาเปรียบเสมือนคนกลุ่มที่อยู่ปลายแถวของวงจรการพัฒนา ซึ่งรัฐบาลจะนำพาการพัฒนาไปทางไหนก็ต้องไปทางนั้น โดยมีกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางการพัฒนา โดยเฉพาะชาวเขานั้นเป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการต่อรองน้อย เพราะไม่มีผู้นำที่จะเรียกร้องสิทธิหรือจะแสดงพลังของตนเอง ดังนั้นในการพัฒนาที่ผ่านมาชาวเขามักจะเป็นผู้ที่ถูกกำหนดโดยแผนงานซึ่งมาจากรัฐ โดยมีนโยบายความมั่นคงของรัฐเป็นตัวกำกับ ด้วยเหตุนี้ชาวเขาจึงสามารถกำหนดทิศทางที่เป็นตัวของตัวเองได้น้อยกว่าคนชนบทหรือคนไทยที่มีแผ่นดินของตนเอง ประกอบกับในการดำเนินการพัฒนาเท่าที่ผ่านมา ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้มีความเห็นว่าการพิจารณาโครงการต่าง ๆ ในการพัฒนาชาวเขานั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ละเลยประเด็นทางวัฒนธรรมของชาวเขาโดยมุ่งเน้นจะให้ชาวเขามีความเป็นอยู่เช่นเดียวกับชาวพื้นราบในลักษณะผสมผสาน หรือนโยบายการรวมพวก ทำให้การพัฒนานั้นอาจจะประสบผล

สำเร็จบางด้าน แต่ในทางกลับกันผลของการพัฒนาดังกล่าวก็ก่อให้เกิดปัญหาบางประการขึ้นมาอีก ซึ่งจะได้นำเสนอต่อไปในเรื่องวิกฤตการณ์ แนวโน้ม และปัญหาในบทต่อไป

อีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญในการพิจารณาดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาคือ จากโครงการที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชาวเขาในระยะ 30 ปีเศษที่ผ่านมา พบว่า จากการดำเนินการตามนโยบายต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว มีวัตถุประสงค์หลักของการพัฒนาชาวเขาของหน่วยงานโดยเฉพาะของรัฐบาล นั้นเน้นทางด้านนโยบายการเมือง การปกครอง และความมั่นคงของชาติเป็นหลัก นโยบายด้านเศรษฐกิจและสังคมที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นรอง ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ทิศนะของทางการที่มีต่อชาวเขานั้น มองว่าชาวเขาเป็นผู้สร้างปัญหาให้แก่ประเทศไทย ซึ่งทางกรมป่าไม้ ทหาร และตำรวจ ก็มองเช่นนั้น นอกจากนี้ยังมองว่าเป็นภาระของประเทศ เพราะว่าเป็นคนไม่มีสัญชาติ ไม่มีประเทศเป็นของตัวเอง ในอีกทัศนะหนึ่งของตำรวจมักเห็นว่าเวลาไปบ้านชาวเขามักจะพบของผิดกฎหมาย เช่น ฝิ่น เหล้าข้าวโพดที่ชาวเขาต้มเองเพื่อใช้ในพิธีกรรม ทั้งยังล่าสัตว์และงมยา³⁴ ทำให้การพัฒนาในเชิงของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงยังไม่สามารถแก้ปัญหาหรือดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์อย่างสมบูรณ์ตามเป้าหมาย

³⁴ เคือนใจ คีเทศน์, ข่าวสารวิจัยสถาบันชาวเขา ปีที่ 34 ฉบับ 4 กรกฎาคม - สิงหาคม 2534 หน้า 48 - 53

บทที่ 4

การสังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและประเด็นการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในบทที่ 1 - 3 ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขา ในประเด็นเหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ นโยบายและทิศทางการพัฒนาชาวเขา ผลกระทบของการพัฒนา วิฤตการณ์และแนวโน้มของปัญหา ซึ่งได้นำเสนอผลการศึกษาไปแล้วในบทที่ 3

ผลการสังเคราะห์วรรณกรรมที่ผู้ศึกษาได้ดำเนินการศึกษา อาจสรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะของวรรณกรรมที่ศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า วรรณกรรมส่วนใหญ่ที่ศึกษาเป็นวรรณกรรมที่ได้มาจากผู้เขียนหลายท่าน ที่ได้มีโอกาสทำงานคลุกคลีกับชาวเขาโดยเฉพาะ ทั้งนี้เป็นนักมานุษยวิทยาจากองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมประชาสงเคราะห์ รวมถึงเอกสารหรืองานเขียนต่างประเทศ

2. เนื้อหาของวรรณกรรมที่ศึกษา

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ปี 2524 - 2534 พบว่า วรรณกรรมอาจแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงแรก (ปี 2524 - 2526) วรรณกรรมในช่วงนี้สะท้อนภาพชาวเขาถูกมองว่าเป็นต้นตอของปัญหาความมั่นคงของชายแดน ปัญหายาเสพติด และปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า

ช่วงที่ 2 (ปี 2527 - 2534) วรรณกรรมในช่วงหลังสะท้อนภาพของมุมมองที่มีความแตกต่างจากช่วงแรกบ้าง โดยมองว่า มิติทางสังคมแบบดั้งเดิมของชาวเขาไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ความเชื่อ รวมถึงระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของชาวเขาบางส่วนเอื้อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และนอกจากนี้ในทางกลับกัน จากการพัฒนาชาวเขาที่ผ่านมา ซึ่งมีนโยบายและทิศทางเป็นประเด็นหลักในการแก้ปัญหาความมั่นคงและปัญหายาเสพติดเป็นหลัก โดยเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นรองนั้น ในบางประเด็นของการพัฒนาได้ละเลยมิติทางสังคมแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ ของชาวเขาได้ถูกละเลยไป ก่อให้เกิดประเด็น

ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในเชิงคุณภาพรุนแรงมากขึ้น เช่น ดินเสื่อมคุณภาพ มลพิษทางน้ำ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากการสังเคราะห์วรรณกรรม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังนี้

- 1) เนื้อหาของงานวิจัยทั้ง 2 ช่วง มิได้ชี้ให้เห็นชัดเจนถึงกลุ่มตัวการทำลายทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ และน้ำอย่างแท้จริง หากระบุเพียงว่าชาวเขาเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาเท่านั้น
- 2) กระบวนการวิจัยชาวเขาที่น่าสนใจ มักมิได้มีการเชื่อมโยงชาวเขากับสังคมภายนอกมากนัก ทั้ง ๆ ที่ในระยะหลังชาวเขาได้มีโอกาสสัมผัสกับสังคมภายนอกมากขึ้น ซึ่งอาจจะนำไปสู่ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่สลับซับซ้อนมาก ทั้งนี้เนื่องจากชาวเขามีความเคลื่อนไหวในลักษณะเป็นพลวัตร (Dynamics) มากขึ้น จึงควรให้ความสำคัญประเด็นนี้ในการวิจัย
- 3) นโยบายและการพัฒนาต่าง ๆ ที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการกับชาวเขาเท่าที่ผ่านมา มีลักษณะเป็นการดำเนินการอย่างจริง ในการที่จะถ่ายเทชาวเขาจากที่สูงลงมาอยู่พื้นราบ หรือย้ายจากบนลงล่างดังกล่าวมาแล้ว ในประเด็นของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากการทบทวนวรรณกรรม ยังไม่สามารถยืนยันถึงผลสำเร็จของการดำเนินการอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม
- 4) ในทางกลับกันมีงานวิจัยและบทความหลายเรื่องที่สะท้อนถึงวิทยาการพื้นบ้าน วัฒนธรรม ความเชื่อ และระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม ของชาวเขาบางส่วนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ
- 5) มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่ดำเนินการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชาวเขาเป็นจำนวนมาก แต่มีการเผยแพร่ในลักษณะที่จำกัด และเป็นที่น่าสังเกตว่าประเด็นการวิจัยที่น่าสนใจเกี่ยวกับด้านสิ่งแวดล้อมมักพบในงานวิจัยที่มาจากองค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการชาวต่างประเทศ โดยงานวิจัยเหล่านั้นจะมีมุมมองและข้อมูลที่รวบรวมที่สะท้อนภาพที่เชื่อมโยงระหว่างชาวเขากับสิ่งแวดล้อมได้มากกว่า เช่น งานวิจัยของ Cornelia Ann Kammerer ในปี ค.ศ.1987 หรืองานของ เคียนใจ คีเทศน์ หรือ จันทบูรณ์ สุทธิ เป็นต้น
- 6) จากการกำหนดนโยบายและแนวทางการพัฒนาชาวเขาเท่าที่ผ่านมาจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ส่วนใหญ่เป็นการกำหนดแนวทางจากหน่วยงานส่วนกลาง (Top-down) มากกว่า โดยชาวเขาเองมีส่วนร่วมน้อยมาก หรืออาจไม่มีเลย ในฐานะที่เป็นชุมชนดั้งเดิม ซึ่งมีสิทธิคามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

ประเด็นการวิจัยต่อไป

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในเรื่องข้อเสนอแนะค่อนข้างจะมีคำตอบที่ไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากงานวิจัยบางงานต้องการเสนอข้อเท็จจริง เน้นข้อมูลที่ปราศจากการสังเคราะห์ เพื่อการจัดการ หรือการยังไม่ได้ข้อยุติในการจัดการและยังคงมีปัญหาคำเน้นการต่อไป เช่น ปัญหาการปลูกฝิ่น การใช้สารเคมีในการเกษตรกรรม เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้มิได้มีผลกระทบต่อชาวเขาเท่านั้น แต่ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาการทำไร่เลื่อนลอยได้มีปัญหาสีงแวดล้อมในเรื่องการใช้สารเคมีจากการเกษตรกรรม ปัญหาระบบเศรษฐกิจที่มาเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชาวเขาที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลง นับได้ว่าทำให้ปัญหาคือทรัพยากรธรรมชาติมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น หากมิได้มองให้เห็นปัญหาที่แท้จริงที่เกิดจากชาวเขากับการอนุรักษ์หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

ประเด็นการวิจัยจึงควรมีลักษณะ

1) การใช้ข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS = Geography Information System) ในการติดตามการใช้ประโยชน์ที่ดิน แหล่งที่อยู่ของชาวเขาเป็นระยะ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในฐานะข้อมูล

2) การศึกษาไม่ชัดเจนเกี่ยวกับพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ดิน และน้ำ ในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในเรื่อง

2.1. วิถีชีวิตที่พบกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวเขา

2.2. จารีตที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2.3. วัฒนธรรมของชาวเขาคือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

3) การศึกษาประเด็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และบทบาทของชาวเขากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เช่น

3.1. วรรณกรรมทางเลือกที่เหมาะสมกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3.2. ชาวเขากับการท่องเที่ยว โดยเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

4) การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับกฎหมาย นโยบาย เช่น

- 4.1. แนวทางการร่วมมือของชาวเขาต่อการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อม
- 4.2. การรับรู้สิทธิของชาวเขา
- 4.3. กฎหมายชาวบ้านต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยและนโยบายและแผนพัฒนาชาวเขา ที่อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2527 ถึง พ.ศ. 2539 ส่วนใหญ่ไม่ได้กล่าวชัดเจนในเรื่องชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หากเห็นว่า ชาวเขาเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติก็ควรทำให้ชัดเจนในประเด็นดังกล่าว ซึ่งถือว่าเป็นข้อที่เป็นปัญหาที่น่าวิตกและตระหนัก เนื่องจากชาวเขาเป็นมนุษย์ การเชื่อมโยงกับโลกภายนอกสังคมมีผลต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีลักษณะสลับซับซ้อนต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมป่าไม้. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. รายงานประจำปี 2536. และ 2537.

กรมประชาสัมพันธ์ กองสงเคราะห์ชาวเขา. เอกสารคู่มือการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา.
กรุงเทพมหานคร : กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม , 2538.

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม , 2539

กองสงเคราะห์ชาวเขา. การดำเนินงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา. นิตยสารประชาสัมพันธ์
ปีที่ 34 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2534) หน้า 6 - 9.

กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (บรรณาธิการ) รอยร้าวในสังคมไทย บุรณการกับปัญหาความมั่นคง
ของชาติ. สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2531.

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. รายงานผลการศึกษาวิจัยโครงการศึกษาวิจัยกฎหมายสิ่งแวดล้อมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและจัดการทรัพยากรธรรมชาติระยะที่ 1 - 2 เสนอ
ต่อสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและ
การพลังงาน. ธันวาคม 2530 - กันยายน 2534.

โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ. ปัญหาป่าไม้กับทางออกของชาวบ้าน. เอกสารประกอบการ
ประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ไขปัญหาล่าช้า ครั้งที่ 1 โดยการสนับสนุนของมูลนิธิ
ฟรีดริชเนามัน วันที่ 17 - 18 มีนาคม 2532 ณ โรงแรมเมธวาลัย ชะอำ จังหวัดเพชรบุรี.
เอกสารอัดสำเนา.

จันทบูรณ์ สุทธิ. “กะเหรี่ยง ชีววิถี จาริดประเพณี สิ่งแวดล้อม”. ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ฉบับ
พิเศษครบรอบ 30 ปี สถาบันวิจัยชาวเขา 21 ตุลาคม 2538. หน้า 30.

“.....”. ประสพการณ์และการพัฒนาการในการทำวิจัยเกี่ยวกับชาวเขา. ข่าวสาร
สถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 14 ฉบับที่ 3 - 4 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2533) หน้า 18 - 22.

.....". ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม - กันยายน 2527) หน้า 54 - 59.

.....". ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (เมษายน - มิถุนายน 2527) หน้า 42 - 54.

.....". ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 34 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2537) หน้า 13 - 23.

ชยัน วรรณะภูติ. "จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา" ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (เมษายน - มิถุนายน 2530) หน้า 5.

ฐุหิณี เกษมณี. "ปัญหาการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูง" ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ฉบับพิเศษ ครอบคลุม 30 ปี สถาบันวิจัยชาวเขา 21 ตุลาคม 2538. หน้า 172.

เดือนใจ ดีเทศน์. ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 34 ฉบับ 4 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2534) หน้า 48 - 53.

บรรณานุกรมชาวเขา - ชนกลุ่มน้อย ของสถาบันวิจัยชาวเขารายปี.

พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์ ม.ล. ปัญหาชาวเขาในประเทศไทย. (เอกสาร ม.ส.ธ.) หน้า 235 - 242. (หน่วย ที่ 9).

ณรงค์ ใจหาญ. "การดำเนินการทางกฎหมายกับผู้กระทำละเมิดตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507" วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 21 ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2534. หน้า 199.

เรืองเดช ศรีวรรณะ และคณะผู้วิจัย. รายงานสรุปสำหรับผู้บริหาร โครงการศึกษาสถานภาพของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (ลุ่มแม่น้ำแม่แจ่ม เชียง และคลองยัน) เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ด้วยความร่วมมือจากศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กันยายน 2537.

สกล บุญคำ. การนำนโยบายการพัฒนาชาวเขาสู่การปฏิบัติ. เอกสารอัดสำเนา.

สมาคมสิทธิและเสรีภาพของประชาชน. คู่มืออาสาสมัครส่งเสริมสิทธิของชาวเขา โดยการสนับสนุนของมูลนิธิฟอร์ด และองค์การนิคิตาสตรสากล , 2535.

ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ
โดย ผศ.พรรณิภา บุรพาจิพ ผศ.วิลาสินี อโนมะศิริ รศ.ณรงค์ ใจหาญ

สนิท วงศ์ประเสริฐ. ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา. ปีที่ 8 ฉบับ 1 (มกราคม - มีนาคม 2527) หน้า 34 - 48.

สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร. องค์กรชาวบ้านและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จุลสารวิชาการ สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 สิงหาคม - ตุลาคม 2536.

ลลิต ฤทธิ์เนติกุล. ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 17 ฉบับ 3 - 4 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2536) หน้า 40 - 47.

ยิ่งยศ โชติพิมาย (พล.ต.) เอกสารวิจัยส่วนบุคคลในลักษณะวิชาสังคมจิตวิทยา เรื่อง การพัฒนาชาวเขาและชนกลุ่มน้อยบริเวณคอยดุงเพื่อสร้างความมั่นคงแก่ภูมิภาคบริเวณชายแดนวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 30. 2530 - 2532.

อมรา พงศาพิชญ์ “แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับ ชนกลุ่มน้อย” ปัญหาการเมืองส่วนภูมิภาคและชน กลุ่มน้อย เอกสารแบบสอบถามมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช หน่วยที่ 9.

ภาษาอังกฤษ

- A Four year Evaluation of Mountain People & Culture and Development Project NOVIB (Netherlands) An Educational Training and Action Research Programme , 1986. Vol. 1
ผู้วิจัย Geusan , Leo Alting Von.
- A Study of Attitudes of the Hilltribes Towards Thai - Norwegian Church Aid Highland Development Project. Chiang Mai : Center for Research and Development Pajap University , 1987.
- An Evaluation of Hill Tribes Education Program Phra Dhammacharik Mission Bangkok. Department of Public Welfare Ministry of Interior สถาบันวิจัยชาวเขา , 1985.
- Cooper Robert Resources Scarcity and the Hmong Response Singapore : Singapore University Press National University of Singapore , 1984.
- Cornelia Ann Kammerer. "Minority Identity in Mountains of Northern Thailand : The Akha Case" South East ASIAN TRIBAL Groups and Ethnic Minorities. Cambridge Cultural Survival. Inc ., 1987.
- Hirsch , Philip. " Detorestation and Development in Thailand" Singapore Journal of Tropical Geography. Vol. 8 No. 2 1987. pp.132 - 134.
- Narong Srisawas and Manat Suwan. Swidden Cultivation in Asia. Vol. Two. UNESCO Bangkok 1983.
- Narong Srisawas and Manat Suwan. Swidden Cultivation in Asia. Vol. Three UNESCO Bangkok 1983.
- Prasert Bhandhachat , Robert, Lamar Cr : Sinth Sarobol 1986 Crag's Year Rice Production Survey in the Project Areas of the Thai - German Highlander Development Center มหาวิทยาลัยพายัพ , 1987.

ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ
โดย ผศ.พรรณิภา บุรพาชีพ ผศ.วิลาสินี อโนมะศิริ รศ.ณรงค์ ใจหาญ

Workshop on Data Requirement for Highland Farming System Development, Proceeding of a workshop 21 - 25 April 1986 Chiang Mai มหาวิทยาลัยพายัพ, 1986.

บทวิจารณ์รายงานผลการวิจัย
ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ศึกษาประเด็นในการพิจารณาผลกระทบต่อโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และน้ำ
กับสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขา แนวโน้มและปัญหา

รศ.ดร. อำนาจ วงศ์บัณฑิต

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การนำเรื่องชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมาเป็นประเด็นในการศึกษานับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะได้มีข้อโต้เถียงเป็นเวลามานานหลายปีจนกระทั่งปัจจุบันว่าควรจะอนุญาตให้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขา อยู่ในป่าซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของเขาต่อไปหรือไม่ บางกลุ่มก็เห็นว่าการดำรงชีวิตของชาวเขามีส่วนทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ในทางตรงกันข้าม บางกลุ่มเห็นว่า การดำเนินชีวิตชาวเขาแบบดั้งเดิมมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่กิจกรรมของคนเมือง และของหน่วยราชการต่างหากที่เป็นสาเหตุหลักของปัญหาสิ่งแวดล้อม

ในอดีตและแม้กระทั่งปัจจุบัน ภาพพจน์ของชาวเขาค่อนข้างไม่ดีในสายตาของคนทั่วไปในสังคม เพราะชาวเขาส่วนใหญ่ยากจน ได้รับการศึกษาน้อย มีขนบธรรมเนียมแตกต่างจากคนไทยที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบ บางครั้งมีชาวพวพหวนกับการกระทำผิด เช่น ลักลอบตัดไม้ การปลูกพืชเสพติด และค้ายาเสพติด รวมทั้งในบางพื้นที่มีกองกำลังติดอาวุธนอกกฎหมาย ซึ่งกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ รัฐบาลและหน่วยงานราชการจึงพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยพยายามให้ชาวเขาสามารถเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยได้ และรู้สึกว่าเขาก็เป็นคนไทย ด้วยเหตุนี้จึงได้มีโครงการต่างๆ เกิดขึ้นมากมายเพื่อช่วยเหลือชาวเขา เช่นการยกระดับรายได้ของชาวเขาโดยปลูกพืชชนิดอื่นเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น การยกระดับการศึกษาและการสาธารณสุขขั้นมูลฐาน การก่อสร้างระบบการคมนาคม ตลอดจนการส่งเสริมให้รู้จักใช้สิทธิในทางการเมือง

โครงการเพื่อช่วยเหลือชาวเขาข้างต้นนั้น คณะผู้ศึกษาเห็นว่า การดำเนินการบางโครงการมิได้ให้ความสนใจต่อวัฒนธรรมและความเชื่อเดิมของชาวเขา ซึ่งยากที่จะทำให้โครงการนั้นประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ รวมทั้งก่อให้เกิดผลกระทบข้างเคียงในทางลบต่อการดำเนินชีวิตของชาวเขาเอง และสิ่งแวดล้อมอีกด้วย เช่น การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ และระบบพืชเดี่ยว ทำให้มีการใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย และสารเคมีมากขึ้นกว่าการทำไร่เลื่อนลอยหรือหมุนเวียนของชาวเขา การปลูกสวนป่าของทางราชการได้รุกรานที่ทำกินแบบไร่หมุนเวียนของชาวเขา ทำให้มีที่ทำกินน้อยลง และระยะยาวรพคตัวของพื้นที่ทำกินลดลงอีกด้วย นอกจากนี้ การปลูกพืช

เศรษฐกิจ ทำให้ชาวเขาต้องพึ่งพาระบบตลาดข้างนอกมากขึ้น ในขณะที่เดียวกัน เมื่อชาวเขามีเงินมากขึ้น มีการศึกษาดีขึ้น ก็มักเลียนแบบการดำรงชีวิตของคนในเมือง โดยมีการใช้อุปกรณ์ไฟฟ้า รถยนต์ รวมทั้งสินค้าฟุ่มเฟือยอื่นๆ ทำให้มีความต้องการใช้เงินตรามากขึ้นด้วย

จากปัญหาข้างต้น จึงเป็นการถูกต้องแล้วในการที่คณะผู้ศึกษาจะทำการศึกษาในรายละเอียดต่อไปว่า โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่หน่วยงานราชการ หรือองค์กรอื่นพยายามดำเนินการเพื่อช่วยเหลือชาวเขานั้นมีผลกระทบวิถีการดำเนินชีวิตของชาวเขา รวมทั้งต่อสภาพแวดล้อมอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นข้อมูลในแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่เกี่ยวข้องซึ่งกำลังเกิดขึ้นและที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

ในการศึกษาและประเมินเรื่องดังกล่าว ผู้วิจารณ์มีข้อสังเกตว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาและช่วยเหลือชาวเขาในรูปแบบต่างๆ นั้น ต่างก็มีข้อบกพร่องทั้งนั้น มิได้มีรูปแบบใดสามารถแก้ไขปัญหาได้โดยสมบูรณ์ แต่สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่า เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้ว วิธีการใดก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและชาวเขามากกว่ากัน ควรมีการพิจารณาว่าโครงการต่างๆ ซึ่งทางราชการดำเนินการเพื่อช่วยเหลือชาวเขามีประโยชน์และผลกระทบข้างเคียงใดบ้าง และควรนำไปเปรียบเทียบกับผลดีและผลเสียที่อาจเกิดขึ้น หากปล่อยให้ชาวเขาดำรงชีวิตตามธรรมชาติโดยหน่วยราชการมิได้ยุ่งเกี่ยว เมื่อเห็นว่าแนวทางใดมีประโยชน์มากกว่า ก็ควรดำเนินตามแนวทางนั้น ในขณะเดียวกัน ก็ต้องมีมาตรการเพื่อแก้ไขหรือลดผลกระทบซึ่งอาจเกิดจากมาตรการนั้นด้วย

นอกจากข้อสังเกตที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ผู้วิจารณ์มีข้อสังเกตในประเด็นปลีกย่อยที่เกี่ยวข้องกับรายงานผลการวิจัยดังต่อไปนี้

1. หัวข้อ “ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” นั้นน่าสนใจและอ่านเข้าใจง่าย แต่ข้อความในหัวข้อรองเพื่ออธิบายขอบเขตหรือประเด็นในการศึกษานั้นมีความไม่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อความ “ศึกษาประเด็นในการพิจารณาผลกระทบ.....” ซึ่งไม่ทราบว่าจะผลกระทบของสิ่งใด และหมายถึงเพียง “ศึกษาผลกระทบ.....” เท่านั้นหรือไม่

2. พื้นที่ในการศึกษายังไม่ชัดเจนเพียงพอ เนื่องจากใช้คำว่า “พื้นที่ภาคเหนือตอนบน” (หน้า 2) ซึ่งเป็นคำกำกวมแม่น้ำ ปิง วัง ยม น่าน ทำให้เกิดข้อสงสัยว่า พื้นที่ศึกษารวมถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งประชากรประมาณ 80% เป็นชาวเขาหรือไม่ เพราะจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำสายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว ดังนั้น ควรระบุจังหวัดในพื้นที่ศึกษาให้ชัดเจน

3. ประเด็นการวิจัยของรายงาน(หน้า 27) มีหลายประเด็น แต่ละประเด็นต่างก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจ และมีความซับซ้อนและเอกลักษณ์ในตัว ควรจะมีการจัดระบบเพื่อแสดงให้เห็นว่า ประเด็นทั้งหลายเหล่านั้นมีความเกี่ยวพันกันอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาประเด็นเหล่านั้นจะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือคำตอบของข้อสมมุติฐานของการวิจัยได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อเกิดความกระชับและชัดเจนในประเด็นของการศึกษา

4. หัวข้อย่อยบางหัวข้อไม่สอดคล้องหรือสัมพันธ์กับเนื้อหาบางส่วน เช่น

บทที่ 3 นโยบายและทิศทางการพัฒนาชาวเขา (หน้า 10) ได้กล่าวถึงการแบ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาออกเป็น 4 กลุ่ม โดยมีได้แสดงให้เห็นว่า การแบ่งกลุ่มดังกล่าวเกี่ยวข้องกับนโยบายและทิศทางการพัฒนาชาวเขาอย่างไร

หัวข้อย่อย 3.4 (หน้า 17-20) ใช้ชื่อว่า "โครงการของรัฐที่ดำเนินการต่อชาวไทยบนที่สูงเพื่อบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ" แต่ในเนื้อหา กล่าวถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนอื่นๆ ในความเห็นของผู้วิจารณ์ นั้น คำว่า "โครงการ" มิได้หมายถึงแผน แต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของแผน เนื้อหาในข้อ 3.4 ยังได้กล่าวถึงมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ซึ่งไม่น่าถือว่าเป็นโครงการ นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงการแบ่งชุมชนชาวเขาออกเป็น 4 กลุ่ม โดยมีได้แสดงให้เห็นปรากฏชัดเจนว่าการแบ่งกลุ่มดังกล่าวเกี่ยวกับโครงการเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายอย่างไร

5 หัวข้อย่อยบางหัวข้อดูเหมือนซ้ำซ้อนกัน เช่น ข้อ 3.2 หน้า 14 วรรคที่สาม ผู้ศึกษาต้องการกล่าวถึงประเด็นทางกฎหมายโดยแยกเป็นสองเรื่องคือ หนึ่ง มาตรการของกฎหมายในการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า และสอง โครงการที่ดำเนินการต่อชาวไทยบนพื้นที่สูงให้การบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ในประเด็นที่ลونغนี้ซ้ำซ้อนกับหัวข้อ 3.4 หน้า 17

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาข้อความหน้าที่ 14 และ 15 แล้ว ไม่ปรากฏชัดเจนว่าข้อ 3.2.2 ควรเป็นหัวข้อย่อยของ 3.2.1 หรือเป็นหัวข้อแยกเทศแยกจาก 3.2.1

6 ข้อมูลในการนำเสนอรายงานผลวิจัยบางส่วนยังไม่ทันสมัย เช่น เมื่อกล่าวถึงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กล่าวถึงเฉพาะฉบับที่ 7 แต่ปัจจุบันได้มีการใช้ฉบับที่ 8 แล้ว

ในส่วนที่เกี่ยวกับมติคณะรัฐมนตรีในการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำนั้น ปัจจุบันได้มีมติดังกล่าวทุกลุ่มน้ำทั่วประเทศแล้ว โดยมีมติล่าสุดในปี 2538 นอกจากนี้ ยังได้มีการแบ่งลุ่มน้ำชั้น 1 เอ และ บี ออกเป็น 1 เอ เอ็ม และ 1 บี เอ็ม และยังมีมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าวอีกคือ มติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

นอกจากนี้ ควรกล่าวถึงมติคณะรัฐมนตรีเรื่องแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพิษเลหติดบนพื้นที่สูงด้วย

7. การนำเสนอแนวความคิดของหน่วยงานราชการต่างๆ บางครั้งมิได้มีการอ้างอิงว่ามาจากแหล่งใด

ประวัติผู้วิจัย

นางสาวพรณิภา บุรพาชีพ

หัวหน้าโครงการ

គុណវុធិ

.

นบ. (เกียรตินิยม)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

-

นม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตำแหน่ง

อาจารย์ ระดับ 7 คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ผลงาน

สอนในคณะต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยมิดเดิล ดั้งนี้

ระดับปริญญาตรี

สอนวิชาความรู้เกี่ยวกับกฎหมายการแพทย์และสาธารณสุข ให้แก่นักศึกษาระดับ

ปริญญานิพนธ์ ดังนี้

- นักศึกษานักศึกษาด้านแพทยศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช
- นักศึกษานักศึกษาด้านแพทยศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ กรุงเทพมหานคร
- นักศึกษานักศึกษาด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ คณะแพทยศาสตร์
โรงพยาบาลรามาธิบดี

ระดับปริญญาโท

สอนวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม สำหรับนักศึกษาปริญญาโท สาขาสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม

สอนวิชาการสัมมนาเฉพาะเรื่องสาขากฎหมายและการควบคุมสังคม สำหรับนัก
ศึกษาปริญญาโทสาขาอาชญวิทยาและงานยุติธรรม

สำหรับงานวิจัย มีผลงานวิจัย เช่น

- 1) การประเมินผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสภาวะแวดล้อมและประชากรในท้องถิ่น
- 2) มาตรการทางกฎหมายที่มีผลต่อการควบคุมแรงงานข้ามชาติที่ผิดกฎหมาย
- 3) การศึกษาสภาพปัญหาสารเสพติดในกลุ่มผู้ใช้แรงงานก่อสร้าง

୧୫୩

[illegible]

ประวัติผู้วิจัย

นางวิลาสินี อะโนมะศิริ

คุณวุฒิ - ศษ.บ. (ภูมิศาสตร์) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สค.ม. (สิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยมหิดล

ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 6 คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ม.มหิดล

ผลงาน สอนนักศึกษาระดับปริญญาโท คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล มีผลงานวิจัยหลายเรื่อง ตัวอย่างเช่น

- 1) โครงการศึกษาวิจัยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่งทะเล เพื่อการพัฒนาภาคใต้ตอนบน อำเภอบ้านดอนและอำเภอฟังงา
- 2) การสำรวจปัญหาความต้องการและความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานของเทศบาลตำบลหัวหิน
- 3) ความคิดเห็นของผู้นำศาสนาอิสลามต่อโครงการพัฒนาความหวังใหม่ (ฮาร์ปบ้านบารู) ศึกษากรณีจังหวัดนราธิวาส
- 4) โครงการจัดทำแผนการจัดการพัฒนาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทั้งในเขตและนอกเขตพระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี
- 5) การประเมินผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสภาวะแวดล้อมและประชากรในท้องถิ่น
- 6) การประเมินผลโครงการสร้างงานในชนบท (กลช.) 2531 ภาคเหนือและภาคใต้
- 7) การศึกษาสภาพปัญหาสารเสพติดในกลุ่มผู้ใช้แรงงานก่อสร้าง

ฯลฯ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายณรงค์ ใจหาญ
สถานที่ทำงาน	คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 221-6171-80 ต่อ 2114, โทรสาร 224-9421
ที่อยู่	195/15 ซอยเพชรเกษม 78 แขวงบางแคเหนือ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ 10160 โทร. 413-0517, 413-2350 มือถือ 01-902-1664
วุฒิการศึกษา	- นิติศาสตร์บัณฑิต (ธรรมศาสตร์) - นิติศาสตรมหาบัณฑิต (กฎหมายอาญา) (ธรรมศาสตร์) - เนติบัณฑิตไทย - LL.M. in Law, Economy and Society (University of Kent at Canterbury, England)
ตำแหน่งงานปัจจุบัน	- รองศาสตราจารย์ ระดับ 9 - ที่ปรึกษาคณะกรรมการบริหารศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ - อาจารย์ประจำภาควิชากฎหมายวิธีสบัญญัติ และภาควิชากฎหมายอาญาและอาญาวิทยา - อาจารย์ที่ปรึกษาชุมนุมพัฒนาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ตำแหน่งงานในอดีต	- หัวหน้าภาควิชากฎหมายวิธีสบัญญัติ - หัวหน้าโครงการฝึกอบรมภาษาอังกฤษสำหรับนักกฎหมายธุรกิจ - ผู้ช่วยคณบดีคณะนิติศาสตร์

- ประธานฝ่ายเทคนิคกีฬามหาวิทยาลัย ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ผู้อำนวยการศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

งานสอน

- ผู้บรรยายวิชากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมายอาญาภาคทั่วไป
กฎหมายอาญาภาคความผิด อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา
ปัญหาในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาระดับปริญญาตรี
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ผู้บรรยายวิชากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเปรียบเทียบ 2 วิชา
ปัญหาชั้นสูงในกฎหมายอาญา 2 วิชาบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยกฎหมาย
อาญา และวิชานิติศึกษาทางสังคม ประวัติศาสตร์ และปรัชญา
ชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ผู้บรรยายพิเศษ วิชากฎหมายอาญา แก่ข้าราชการตำรวจชั้น
สัญญาบัตร หลักสูตร กอศ., กอต. ของโรงเรียนนายร้อยตำรวจ
สามพราน จ.นครปฐม
- ผู้บรรยายพิเศษ วิชากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
วิชาสัมมนากฎหมายอาญา ระดับปริญญาตรี คณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยพายัพ จ.เชียงใหม่
- ผู้บรรยายพิเศษ วิชากฎหมายอาญา 1 กฎหมายอาญา 2 และกฎหมาย
อาญา 3 ระดับปริญญาตรี คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยเทคโนโลยี
ราชธานี จ.อุบลราชธานี
- ผู้บรรยายพิเศษ วิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม ระดับปริญญาโท
คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ศาลายา จ.นครปฐม

งานทางวิชาการ

หนังสือ

1. คำอธิบาย ประมวลกฎหมายอาญา ภาคหนึ่ง ว่าด้วยโทษและวิธีการ
เพื่อปลดปล่อย กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2534 , 114 หน้า
2. หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 3
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ : วิญญูชน, 2538, 232 หน้า

บทความ

1. “นิรโทษกรรม” วารสารพี สิงหาคม 2524, หน้า 41-58
2. “ความผิดหลายบท หลายกระทง” วารสารพี สิงหาคม 2525,
หน้า 59-74
3. “พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ กับเสรีภาพ
ของประชาชน” วารสารนิติศาสตร์ปีที่ 14 ฉบับที่ 4 ธันวาคม 2527,
หน้า 165-174
4. “ฎีกาวิเคราะห์ : โจทก์ไม่มาศาลในคดีอาญา” วารสารนิติศาสตร์
ปีที่ 15 ฉบับที่ 3, กันยายน 2528, หน้า 156-161
5. “เจตนาฆ่าหรือเจตนาทำร้าย : หลักกฎหมายและคำพิพากษาศาลฎีกา”
วารสารสามพราน มกราคม 2519, หน้า 23-51
6. “สิทธิใหม่ของผู้ต้องหาแน่หรือ” วารสารพี. สิงหาคม 2531,
หน้า 90-101
7. “ความหมายของสิ่งลามกในกฎหมาย” วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 16
ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2529, หน้า 125-131
8. “การจับและควบคุมตามกฎหมายอังกฤษและกฎหมายไทย”
วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 กันยายน 2533, หน้า 90-116
9. “การดำเนินคดีทางกฎหมายกับผู้กระทำผิดตามพระราชบัญญัติ
ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507” วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 21 ฉบับที่ 2
มิถุนายน 2534 , หน้า 185-208

10. “โทษและค่าเสียหายในกรณีหมิ่นประมาท” วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 21 ฉบับที่ 3 กันยายน 2534, หน้า 440-453
11. “การดำเนินคดีอาญาแก่เด็กและเยาวชน” ความรู้กฎหมาย เพื่อเยาวชน กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2534, หน้า 69-99
12. “กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” เอกสารประกอบการบรรยายวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม คณะสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล 2535, 53 หน้า
13. “มาตรการทางกฎหมายในการจัดการและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของเกาะสีชัง” ในวารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2535, หน้า 270-308
14. “ฎีกาวิเคราะห์แก้ฟ้องคดีอาญา” วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 24 ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2537 หน้า 162-166
15. “แนวทางปฏิบัติตามกฎหมาย และการดำเนินคดีทางศาล ตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535” เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “บทบาทและแนวทางปฏิบัติของเจ้าพนักงานสาธารณสุข ตาม พ.ร.บ การสาธารณสุข พ.ศ. 2535” จัดโดย ศูนย์บริหารกฎหมายสาธารณสุข กรมอนามัยกระทรวงสาธารณสุข วันที่ 27-28 เมษายน 2537 ณ ห้องประชุมโรงแรมหาดใหญ่ราม่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา, 21 หน้า

งานวิจัย

1. “การบังคับใช้กฎหมายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า” ในคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานผลการศึกษาวิจัยโครงการศึกษาวิจัยกฎหมายสิ่งแวดล้อมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ระยะที่ 1 และระยะที่ 2, เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพลังงาน กรุงเทพฯ:
คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 153-204

2. “กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวกับการจัดการ พัฒนา และอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในเขตและนอกเขตพระที่นั่งจุฬาราชฐานเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี” รายงานวิจัยโครงการแผนการจัดการ พัฒนาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทั้งในเขตและนอกเขตพระที่นั่งจุฬาราชฐาน เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี, โดยคณะสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2534, เอกสาร โรเนียว, 37 หน้า
 3. “การใช้การพัฒนากิจการ การบริหารและการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ” ในรายงานการศึกษาโครงการศึกษาเพื่อรวบรวมและปรับปรุงกฎหมายน้ำ โดยคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เสนอต่อ กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2536 เอกสารอัดสำเนา, หน้า 1-51
 4. “กฎหมายสิ่งแวดล้อมสำหรับเทศบาล” เสนอต่อโครงการจัดทำแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง สำนักงานพัฒนาเมือง กรมการปกครอง และ GTZ, 2535, เอกสารอัดสำเนา, 143 หน้า
 5. “กฎหมายสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้บริหารเทศบาล” เสนอต่อโครงการจัดทำแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง สำนักงานพัฒนาเมือง กรมการปกครอง และ GTZ, 2536, เอกสารอัดสำเนา, 53 หน้า (ซึ่งทางโครงการนำมาจัดพิมพ์ใน หนังสือแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง หัวข้อ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง
 6. “สิทธิของผู้ต้องหา จำเลยและผู้ต้องโทษในคดีอาญา” เสนอต่อ คณะกรรมการพัฒนากฎหมาย สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา (ร่วมกับผู้วิจัยอีก 5 ท่าน) 2539, 363 หน้า
-

ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศึกษาประเด็นในการพิจารณาผลกระทบต่อโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
และนำกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขา แนวโน้มและปัญหา โดย รศ.ดร.กมลทิพย์ คติการ

บทวิจารณ์รายงานวิจัย

เรื่อง “ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศึกษาประเด็นในการพิจารณา
ผลกระทบต่อโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และนำกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขา
แนวโน้มและปัญหา”

โดย รศ.ดร.กมลทิพย์ คติการ

ผลงานเรื่อง เรื่อง “ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศึกษาประเด็นในการ
พิจารณาผลกระทบต่อโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และนำกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขา แนว
โน้มและปัญหา” มีความหนา 30 หน้า แบ่งออกเป็น 5 บท ในทัศนะของผู้วิจารณ์พิจารณาเห็นว่า บทที่ 1
ค่อนข้างสั้น ควรกำหนดความสำคัญของปัญหาชัดเจนกว่านี้ โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนซึ่ง
ถ้าพิจารณาจากหนังสือเชิญเป็นผู้วิจารณ์รายงานวิจัย ทำให้เข้าใจว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษานี้เป็นการ
ศึกษาพื้นฐานของปัญหาเพื่อจะนำไปสู่การวิจัยระดับลึกเพื่อให้คำตอบที่ชัดเจนและข้อเสนอแนะเชิง
นโยบาย แนวทางการศึกษาใช้การศึกษาวเคราะห์จากเอกสารที่มีผู้ศึกษานำเสนอไว้แล้ว ในส่วนความ
สำคัญของปัญหานั้นจะกล่าวถึงสกว. และปัญหาสำคัญ 7 ประการที่กลุ่มคณะทำงานให้ความสำคัญที่จะ
มองปัญหาชาวเขาอย่างรอบขอบเขตเบ็ดเสร็จ การกล่าวว่าปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้และแหล่งต้นน้ำ
ลำธารก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ก่อนข้างจะเป็นการกล่าวที่เลื่อนลอย
เพราะขาดข้อมูลเชิงสถิติ เป็นข้อมูลยืนยันให้เกิดความหนักแน่น น่าเชื่อถือ เพราะผู้ที่สนใจปัญหาชาวเขา
ติดตามปัญหานี้อาจตั้งข้อสงสัยว่านโยบายและการปฏิบัติงานตามโครงการต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและภาค
เอกชนที่ดำเนินการเป็นเวลานานหลายสิบปี ไม่ส่งผลที่จะช่วยคลี่คลายปัญหานี้ที่มีมานานแล้วแต่อย่างใด
เลยหรือ ดังนั้นการทุ่มเททรัพยากรต่าง ๆ ที่ดำเนินการไปแล้ว เป็นการสูญเปล่าโดยสิ้นเชิงใช่หรือไม่

บทที่ 2 คณะวิจัยเน้นเฉพาะมิติสังคมวัฒนธรรม (ความเชื่อ) สถานภาพทางเศรษฐกิจและกิจ
กรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อนำไปสู่ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและค้นหาคำตอบต่อคำถามว่า
สภาพความเป็นอยู่ของชาวเขา มีส่วนอนุรักษ์และทำลายทรัพยากรธรรมชาติเป็นเบื้องต้นอย่างไร การ
กำหนดวัตถุประสงค์มีมาน้อย เพียงพอหรือไม่ มาจากแหล่งใด มีความชัดเจนในการนำเสนอเพื่อมุ่ง
ตอบปัญหาตามโจทย์ที่ตั้งไว้หรือไม่ ผู้วิจัยได้ศึกษาหาข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวกับ
ประเด็นต่าง ๆ เช่น จำนวนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ มีส่วนราชการใดจัดเก็บบ้างหรือไม่ มีหน่วยงานศึกษาการ
เพิ่มขึ้นลดลงของการทำไร่เลื่อนลอย เพื่อเป็นข้อมูลในการประเมินผลงานที่ทางราชการได้ดำเนินการไป
แล้วและเพื่อใช้กำหนดนโยบายต่อไปหรือไม่ เอกสารที่นำมาอ้างอิงในบทนี้ยังไม่สู้ชัดเจน เช่น การระบุ

ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศึกษาประเด็นในการพัฒนาผลกระทบต่อโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

และนำกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขา แนวโน้มและปัญหา โดย รศ.ดร.กมลทิพย์ คติการ

ว่าจำนวนไร่หมุนเวียนของแต่ละครอบครัวควรมีประมาณ 80-100 ไร่ (หน้า 7) ตัวเลขนี้กำหนดมาได้อย่างไร

การกล่าวอ้างในบทนี้ ในทรรศนะของผู้วิจารณ์ยังรู้สึกไม่มีความหนักแน่น เพราะขาดข้อมูลพื้นฐานสนับสนุนเพียงแต่รับฟังได้ว่าเป็นทรรศนะของคณะผู้วิจัยที่มองว่า ทรัพยากรธรรมชาติในภาคเหนือกำลังอยู่ในสถานะที่น่าวิตกอย่างยิ่ง (หน้า 8) สาเหตุที่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำมาสรุปไว้ในหน้า 9 น่าจะมัดประเด็นให้ชัดเจน ว่าสาเหตุที่เป็นการทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในภาคเหนือ ถ้าไม่เช่นนั้นจะดูว่าเป็นการเขียนกว้าง ๆ ทัว ๆ ไป เมื่อเชื่อมด้วยข้อสรุปข้อ ว่า ขาดความรู้ในการเกษตรถาวร จะหมายถึงใคร ซึ่งผู้วิจารณ์เข้าใจว่าคณะผู้วิจัยหมายถึงประชากรพื้นที่สูงหรือชาวเขาที่ขาดความรู้ในการเกษตรถาวร แต่ถ้าเขียนให้ชัดเจนจะดีกว่าที่จะต้องตีความโดยนัยหรือแม้กระทั่งการกล่าวว่า ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอยมีแนวโน้มของปัญหาเพิ่มสูงขึ้น ก็ไม่มีข้อมูลใด ๆ มาสนับสนุน

บทที่ 3 ในเรื่องนโยบายและทิศทางการพัฒนาชาวเขาการแบ่งกลุ่มหน่วยงาน เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ แต่ 4 กลุ่มใหญ่ไม่ได้มีการกล่าวถึงโครงการหลวงฯ ซึ่งผู้วิจารณ์ไม่แน่ใจว่าจะมีองค์กรรับผิดชอบอยู่ในกลุ่มใด โครงการหลวงฯมีกิจกรรมที่ช่วยเหลือชาวเขาซึ่งเป็นที่ยอมรับของต่างประเทศว่าช่วยลดปัญหาการปลูกฝิ่น การปลูกพืชเมืองหนาวในบางพื้นที่ได้ผลดี ประเด็นเหล่านี้ควรจะมีการกล่าวถึงในงานชิ้นนี้ด้วย นอกจากนี้ในบทนี้ก็คล้ายคลึงกับบทก่อน ๆ คือ การอ้างอิงเพื่อให้ข้อสรุปของคณะผู้วิจัยน่าเชื่อถือยังน่าที่จะปรับปรุง เช่นการกล่าวอ้างว่านักวิชาการหลายท่านได้มีความเห็นว่าการพิจารณาโครงการต่าง ๆ ในการพัฒนาชาวนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ละเอียดประเด็นทางวัฒนธรรมของชาวเขา (หน้า 22) ไม่มีการกล่าวชัดเจนว่าวิชาการหลายท่านได้แก่ใครบ้าง เป็นต้น

บทที่ 4 เป็นการนำเสนอสรุปผลการศึกษาของจันทบูรณ์ สุทธิ เกือบทั้งบท ซึ่งมีประเด็นที่น่าจะนำไปเป็นประเด็นการวิจัยในบทที่ 5 ต่อไป

บทที่ 5 ประเด็นวิจัยเกี่ยวกับชาวเขามีมากมายหลายประการ นอกเหนือจากการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย และประเด็นที่คณะผู้วิจัยนำเสนอไว้ในบทนี้ การนำความรู้เกี่ยวกับการเกษตรกรรมแผนใหม่ไปเผยแพร่แก่ชาวเขา ทำให้ชาวเขาใช้สารเคมี ยาปราบศัตรูพืช ส่งผลต่อการทำให้สารเคมีเหล่านี้ซึมลงสู่ดินน้ำลำธาร จากประสบการณ์ที่ผู้วิจารณ์เคยไปศึกษาวิจัยบนคอยอินทนนท์เคยได้รับทราบปัญหานี้มาบ้าง จึงน่าจะนำมาสู่การวิจัยเกี่ยวกับความรู้ ความตระหนัก การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขา ที่ส่งผลทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ผล เช่นลดการทำไร่เลื่อนลอยลง ว่ามีปัจจัยใดที่นำมาสู่สัมฤทธิ์ผลดังกล่าว

ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศึกษาประเด็นในการพิจารณาผลกระทบต่อโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
และนำกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขา แนวโน้มและปัญหา โดย รศ.ดร.กมลทิพย์ คติการ

กล่าวโดยภาพรวม ผู้วิจารณ์พอจะสรุปได้ว่า ขณะนี้ยังไม่มีการศึกษาวิจัยปัญหาชาวเขาอย่างเป็นระบบ ที่จะมองปัญหาดังๆ อย่างมีการเกาะเกี่ยวยึดโยงกัน การวิจัยที่ทำการครอบคลุมมองแง่มุมประเด็นต่าง ๆ เชื่อมโยงกันจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับชาวเขาที่มีความชัดเจนและจะเป็นประโยชน์ต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติเมื่อเจาะประเด็นในเรื่องปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นงานชิ้นนี้ คณะผู้วิจัยควรใช้ บทที่ 1 เป็นบทนำ ฉายภาพเหล่านี้ให้ชัดเจนว่า ขณะนี้สถานการณ์เรื่องนี้เป็นอย่างไรจากการศึกษาเบื้องต้นของคณะผู้วิจัย เช่น ยังพบว่ามีการศึกษาเรื่องนี้ อยู่เพียงส่วนน้อย การจัดเก็บข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องยังไม่มีการทำอย่างเป็นระบบ ซึ่งถ้าเป็นกรณีเช่นนี้ การกล่าวอ้างใด ๆ ในบทอื่น ๆ จะมีน้ำหนักมากขึ้น ถ้าได้การสนับสนุนจาก Key informants ที่คลุกคลีกับปัญหาชาวเขาอย่างใกล้ชิด จริงจัง และต่อเนื่อง

บทวิจารณ์รายงานผลการวิจัย
ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ศึกษาประเด็นในการพิจารณาผลกระทบต่อโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และน้ำ
กับสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขา แนวโน้มและปัญหา

รศ.ดร. อำนาจ วงศ์บัณฑิต

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การนำเรื่องชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมาเป็นประเด็นในการศึกษานับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะได้มีข้อโต้เถียงเป็นเวลานานหลายปีจนกระทั่งปัจจุบันว่าควรจะอนุญาตให้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวเขา อยู่ในป่าซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของเขาต่อไปหรือไม่ บางกลุ่มก็เห็นว่าการดำรงชีวิตของชาวเขามีส่วนทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ในทางตรงกันข้าม บางกลุ่มเห็นว่า การดำเนินชีวิตชาวเขาแบบดั้งเดิมมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่กิจกรรมของคนเมือง และของหน่วยงานราชการต่างหากที่เป็นสาเหตุหลักของปัญหาสิ่งแวดล้อม

ในอดีตและแม้กระทั่งปัจจุบัน ภาพพจน์ของชาวเขาค่อนข้างไม่ดีในสายตาของคนทั่วไปในสังคม เพราะชาวเขาสวนใหญ่ยากจน ได้รับการศึกษาน้อย มีขนบธรรมเนียมแตกต่างจากคนไทยที่อยู่อาศัยในพื้นที่ราบ บางครั้งมีข่าวพัวพันกับการกระทำความผิด เช่น ลักลอบตัดไม้ การปลูกพืชเสพติด และค้ายาเสพติด รวมทั้งในบางพื้นที่มีกองกำลังติดอาวุธนอกกฎหมาย ซึ่งกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ รัฐบาลและหน่วยงานราชการจึงพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยพยายามให้ชาวเขาสามารถเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยได้ และรู้สึกว่าเขาก็เป็นคนไทย ด้วยเหตุนี้จึงได้มีโครงการต่างๆ เกิดขึ้นมากมายเพื่อช่วยเหลือชาวเขา เช่น การยกระดับรายได้ของชาวเขาโดยปลูกพืชชนิดอื่นเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น การยกระดับการศึกษาและการสาธารณสุขขั้นมูลฐาน การก่อสร้างระบบการคมนาคม ตลอดจนการส่งเสริมให้รู้จักใช้สิทธิในทางการเมือง

โครงการเพื่อช่วยเหลือชาวเขาข้างต้นนั้น คณะผู้ศึกษาเห็นว่า การดำเนินการบางโครงการมิได้ให้ความสนใจต่อวัฒนธรรมและความเชื่อเดิมของชาวเขา ซึ่งยากที่จะทำให้โครงการนั้นประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ รวมทั้งก่อให้เกิดผลกระทบข้างเคียงในทางลบต่อการดำเนินชีวิตของชาวเขาเอง และสิ่งแวดล้อมอีกด้วย เช่น การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ และระบบพืชเดี่ยว ทำให้มีการใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย และสารเคมีมากขึ้นกว่าการทำไร่เลื่อนลอยหรือหมุนเวียนของชาวเขา การปลูกสวนป่าของทางราชการได้รุกล้ำที่ทำกินแบบไร่หมุนเวียนของชาวเขา ทำให้มีที่ทำกินน้อยลง และระยะการพักตัวของพื้นที่ทำกินสั้นลงอีกด้วย นอกจากนี้ การปลูกพืช

เศรษฐกิจ ทำให้ชาวเขาต้องพึ่งพาระบบตลาดข้างนอกมากขึ้น ในขณะเดียวกัน เมื่อชาวเขามีเงินมากขึ้น มีการศึกษาดีขึ้น ก็มักเลียนแบบการดำรงชีวิตของคนในเมือง โดยมีการใช้อุปกรณ์ไฟฟ้า รถยนต์ รวมทั้งสินค้าฟุ่มเฟือยอื่นๆ ทำให้มีความต้องการใช้เงินตรามากขึ้นด้วย

จากปัญหาข้างต้น จึงเป็นการถูกต้องแล้วในการที่คณะผู้ศึกษาจะทำการศึกษาในรายละเอียดต่อไปว่า โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่หน่วยงานราชการ หรือองค์กรอื่นพยายามดำเนินการเพื่อช่วยเหลือชาวเขานั้นมีผลกระทบวิถีการดำเนินชีวิตของชาวเขา รวมทั้งต่อสภาพแวดล้อมอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นข้อมูลในแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่เกี่ยวข้องซึ่งกำลังเกิดขึ้นและที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

ในการศึกษาและประเมินเรื่องดังกล่าว ผู้วิจารณ์มีข้อสังเกตว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาลดและช่วยเหลือชาวเขาในรูปแบบต่างๆ นั้น ต่างก็มีข้อบกพร่องทั้งนั้น มิได้มีรูปแบบใดสามารถแก้ไขปัญหาลดได้โดยสมบูรณ์ แต่สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่า เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้ว วิธีการใดก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและชาวเขามากกว่ากัน ควรมีการพิจารณาว่าโครงการต่างๆ ซึ่งทางราชการดำเนินการเพื่อช่วยเหลือชาวเขามีประโยชน์และผลกระทบข้างเคียงใดบ้าง และควรนำไปเปรียบเทียบกับผลดีและผลเสียที่อาจเกิดขึ้น หากปล่อยให้ชาวเขาดำรงชีวิตตามธรรมชาติโดยหน่วยงานมิได้ยุ่งเกี่ยว เมื่อเห็นว่าแนวทางใดมีประโยชน์มากกว่า ก็ควรดำเนินการตามแนวทางนั้น ในขณะเดียวกัน ก็ต้องมีมาตรการเพื่อแก้ไขหรือลดผลกระทบซึ่งอาจเกิดจากมาตรการนั้นด้วย

นอกจากข้อสังเกตที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ผู้วิจารณ์มีข้อสังเกตในประเด็นปลีกย่อยที่เกี่ยวข้องกับรายงานผลการวิจัยดังต่อไปนี้

1. หัวข้อ "ชนกลุ่มน้อยกับการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม" นั้นน่าสนใจและอ่านเข้าใจง่าย แต่ข้อความในหัวข้อรองเพื่ออธิบายขอบเขตหรือประเด็นในการศึกษานั้นมีความไม่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อความ "ศึกษาประเด็นในการพิจารณาผลกระทบ....." ซึ่งไม่ทราบว่าผลกระทบของสิ่งใด และหมายถึงเพียง "ศึกษาผลกระทบ....." เท่านั้นหรือไม่

2. พื้นที่ในการศึกษายังไม่ชัดเจนเพียงพอ เนื่องจากใช้คำว่า "พื้นที่ภาคเหนือตอนบน" (หน้า 2) ซึ่งเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำ ปิง วัง ยม น่าน ทำให้เกิดข้อสงสัยว่า พื้นที่ศึกษารวมถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งประชากรประมาณ 80% เป็นชาวเขาหรือไม่ เพราะจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำสายอื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว ดังนั้น ควรระบุจังหวัดในพื้นที่ศึกษาให้ชัดเจน

3. ประเด็นการวิจัยของรายงาน(หน้า 27) มีหลายประเด็น แต่ละประเด็นต่างก็เป็นเรื่องที่ น่าสนใจ และมีความซับซ้อนและเอกลักษณ์อยู่ในตัว ควรจะมีการจัดระบบเพื่อแสดงให้เห็นว่า ประเด็นทั้งหลายเหล่านั้นมีความเกี่ยวพันกันอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาประเด็นเหล่านั้น จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือคำตอบของข้อสมมุติฐานของการวิจัยได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อเกิด ความกระชับและชัดเจนในประเด็นของการศึกษา

4. หัวข้อย่อยบางหัวข้อไม่สอดคล้องหรือสัมพันธ์กับเนื้อหาบางส่วน เช่น

บทที่ 3 นโยบายและทิศทางการพัฒนาชาวเขา (หน้า 10) ได้กล่าวถึงการแบ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาออกเป็น 4 กลุ่ม โดยมีได้แสดงให้เห็นว่า การแบ่งกลุ่มดังกล่าวเกี่ยวข้องกับนโยบายและทิศทางการพัฒนาชาวเขาอย่างไร

หัวข้อย่อย 3.4 (หน้า 17-20) ใช้ชื่อว่า “โครงการของรัฐที่ดำเนินการต่อชาวไทยบนที่สูงเพื่อบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” แต่ใน เนื้อหากล่าวถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนอื่นๆ ในความเห็นของผู้วิจารณ์ นั้น คำว่า “โครงการ” มิได้หมายถึงแผน แต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของแผน เนื้อหาในข้อ 3.4 ยังได้กล่าว ถึงมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ซึ่งไม่น่าถือว่าเป็นโครงการ นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงการแบ่งชุมชนชาวเขาออกเป็น 4 กลุ่ม โดยมีได้แสดงให้เห็นปรากฏชัดเจนว่าการแบ่ง กลุ่มดังกล่าวเกี่ยวกับโครงการเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายอย่างไร

5. หัวข้อย่อยบางหัวข้อดูเหมือนซ้ำซ้อนกัน เช่น ข้อ 3.2 หน้า 14 วรรคที่สาม ผู้ศึกษาต้อง การกล่าวถึงประเด็นทางกฎหมายโดยแยกเป็นสองเรื่องคือ หนึ่ง มาตรการของกฎหมายในการ อนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า และสอง โครงการที่ดำเนินการต่อชาวไทยบนพื้นที่สูงในการบังคับให้ เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ในประเด็นที่ลงนี้ซ้ำซ้อนกับหัวข้อ 3.4 หน้า 17

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาข้อความหน้าที่ 14 และ 15 แล้ว ไม่ปรากฏชัดเจนว่าข้อ 3.2.2 ควร เป็นหัวข้อย่อยของ 3.2.1 หรือเป็นหัวข้อแยกเทศแยกจาก 3.2.1

6. ข้อมูลในการนำเสนอรายงานผลวิจัยบางส่วนยังไม่ทันสมัย เช่น เมื่อกล่าวถึงแผน พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กล่าวถึงเฉพาะฉบับที่ 7 แต่ปัจจุบันได้มีการใช้ฉบับที่ 8 แล้ว

ในส่วนที่เกี่ยวกับมติคณะรัฐมนตรีในการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำนั้น ปัจจุบันได้มีมติดังกล่าวทุกลุ่มน้ำทั่วประเทศแล้ว โดยมีมติล่าสุดในปี 2538 นอกจากนี้ ยังได้มีการแบ่งลุ่มน้ำชั้น 1 เอ และบี ออกเป็น 1 เอ เอ็ม และ 1 บี เอ็ม และยังมีมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าวอีกคือ มติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

นอกจากนี้ ควรกล่าวถึงมติคณะรัฐมนตรีเรื่องแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน ลิงแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูงด้วย

7. การนำเสนอแนวความคิดของหน่วยงานราชการต่างๆ บางครั้งมิได้มีการอ้างอิงว่ามาจากแหล่งใด